

55.
-46.

SZENTGYÖRGYI KÁROLY
Békéscsaba betelepítése.
Szeged, 1945.

Diss. B 562

3.

BÉKÉSCSABA BETELEPÍTÉSE.

Irta

Szentgyörgyi Károly

Diss. B 562

S z e g e d

1945.

B é k é s c s a b a 1 7 2 0 e l ő t t .

Békéscsaba az Alföld délkeleti szélén fekszik, pontosan annak az egyenesnek felezéspontjában, melyet a Tisza csapi kanyarulatától annak ószalánkeméni torkolatáig húzhatunk. Mindkét helytől 200~~200~~ klm.-re van.⁺ Az a hajdan mecsaras és egészségtelen vidék, ahol ma Békéscsaba épül és gyorsan fejlődik, már Krisztus születése előtt lakott hely volt. Röviden és nagy vonalakban végighaladva a településtörténeti szempontból vizsgált területen a következő népek megjelenését és eltűnését figyelhetjük meg. Legrégibb lakói a kelták voltak, akik után csakhamar jöttek a dákok. Különösen sok dák emléket találtak Békéscsabán a felsővégi homokbányában és a Vessze-lyi hidnál.⁺⁺ A dákok távozása után a vandálok és a gótok rövid uralma következett. A hunok is csak tiszavirág életű birodalmat alapítottak s az utánuk jövő néphullámok sodorták ezen területen keresztül a gepidákat és az avarokat.⁺⁺⁺

Amikor a magyarok megjelentek, ezen a területen bolgárok laktak. Ezek elűzése után hamarosan, még az Árpádok idejében magyar település létesült.⁺⁺⁺⁺ Békéscsabának, mint magyarországi településnek történetét települések szerint három korra oszthatjuk. Az első kor a legrégebb időktől a török megszállásig tart, a második x kor a török megszállás alatti és az azt követő idők települése és végül a harmadik kor a tótok ideletelepítésével veszi kezdetét és tart a mai napig.

Ha keresük annak okát, hogy miért telepedtek az emberek évezredek óta ezen a helyen, azt találjuk, hogy itt vezetett el az az út, amely nyugatról jövet Szolnoknál átlépve a Tiszát, a Maros völgyén ment Erdélyen keresztül. És amint az őseink csapásain haladtak az utána jövő korok és építették a rómaiak nagy műutjaikat, épügy építik ma a legmodernebb műutakat és vasutakat nagyjából ugyanazon helyen. Ilyen nagy átvonulási utvonal volt az is, amely mellett Csaba létesült és lett először utmenti település, később ut és vasuti csomópont.

Hogy nevét honnan vette ez a város azt pontosan megállapítani nem lehet, azonban már az Árpádok idejében Csaba néven említi az 1235.-ik év körül a nagyváradi regestrum, mely "Ritus exploran-

+Banner Benedek: Békéscsaba földrajza. 128. oldal.

++Haan Lajos: BékésCsaba Mezővárosa. 7. oldalon kézirati bejegyzés.

+++Haan Lajos: Békés vármegye hajdana. Kézirat. 12 oldal.

++++Hann Lajos: U.o. 14. oldal.

dae veritatis per iudicium ferri cadentis et aquae bullentis" címen ismeretes. Ebben találjuk, hogy Guda nevű zúduvai lakos lopásért Zod és Benő nevű csabai lakost bevádolta. "Guda, de villa Zuduva, inpetit Zod et Benum de villa Chaba, pro damno octo marcarum violenter illato, indice Paulo, curiali comite de Bihar, pristaldo Laurentio de eadem Bihar. Guda itaque combustus est."⁺

A nagyváradi schematizmus Csabát, mint "parochia antiquissimat" említi 1332-ben, amikor Pál nevű papja hat garast fizetett pápai adó fejében.⁺⁺

A falu virágzásának tetőfokát valószínűleg IV. Béla idejében érte el, azonban ezt is mint a többi alföldi falut a tatárjárás elsöpörte. A vihar elmúltával azonban ismét szép település létesült. Egy 1550-ből származó térkép Csabát falunak tünteti fel, azonban amikor Petráf basa 1566-ban óriási sereggel felvonult Gyula vára ellen Csaba lakossága is elmenekült. Bihar rengetegeiben bujkáltak, majd Békésen és a környező falvakban telepedtek le. Így pusztult el másodszor Csaba, ahol pedig a török megjelenése előtt 99 család élt.⁺⁺⁺ Az a néhány ember, aki itt maradt, folytonos zaklatásnak volt kitéve, minek következtében a falu lakossága elszökддsött és a török kivevése után embert alig lehetett találni ezen a vidéken. A török pusztításon kívül, talán még sokkal nagyobb volt a felmentő császári seregek pusztítása. Itt mindenekelőtt számot kell vetni a katonai elnyomással; "ezt évről-évre nagyszámu seregek gyakorolták, nyáron a déli, új részeken, telente pedig Pozsonytól Nagyszebenig szinte minden lakott helyen". Az embertelenségek tömegét, melyet ebben az időben elszenvedett a magyarság, lehetetlen leírni s egyes esetek helyett legyen elég egy császári tisztnek a jólistern Flämitzer hadbírónak tanuságtétele, aki császári ember lévén, félhivatalos munkájában így emlékezik meg a magyarság szenvedéseiről: "Magyarországtele van a német katonaság szörnyű zsarolásaival, telhetetlen exaktioival, teljes önkénybemenő arcátlanságaival, emberetelen összeütközésekkel, úgyhogy ily erőszakosságok és barbár könyörtelenségek leírásával könyveket lehetne megtölteni. Odajutott a magyarság a katonaság elnyomása alatt, ahova Tacitus szerint a frisek: "Előbb ökreiket, azután földjeiket s végül feleségeiket és gyermekeiket kénytelenek eladni barbár rabszolgaságba, hogy magukat a német rabszolgaságból kiválthassák; gyermekeiket a töröknek adják el; s a német katona nem kérdi, honnan a pénz? mert hisz a kegyetlen töröknél is kegyetlenebb."⁺⁺⁺⁺

+ Nagyváradi Regestrum; eredeti a váradi káptalani lev. tárb. Prot. X. 309~~110~~.⁺⁺ U. o. Prot. XI. 78.

+++ Haan Lajos: Békés vármegye hajdانا. Kézirat. 72. oldal.

++++. Hóman-Szekfü: Magyar történet. IV. köt. 249. oldal.

A főparancsnokságok~~xxx~~ maguk jártak elől rossz példával s fejitől bűdösödik a hal elve alapján, bűdösödött arcátlan embertelenséggel az egész német hadsereg. Így vált lehetségessé, hogy a legkisebb csapat vezetője is állását "aranybányának" tartja, tőkét gyűjt és az alattvalók véres verejtékéből mérhetetlen fényűzésben él, írja Szekfü Gyula.⁺

Mindegyik őrség tisztje külön vámhelyet állít fel, utleveleket ad ki és követel, vasbaver, botoz, elképzelhetetlen kegyetlenkedést visz véghez. Ugy bántak a magyarokkal, mint ha háboruban elfogott rabszolgák lettek volna.⁺⁺

Nem volt elég az ország három részre szakadása, a török emberben, anyagban és szellemi kincsekben véghezvitt szörnyű pusztítása, hanem az agyongyötört magyarságra, talán még a töröknél is aljasabb hadsereget, szabadítottak, amely mintegy arra érezte magát hivatva, hogy az utolsó tördöfést megadja a haldokló magyarságnak. A vagyonnak és az életnek ekkora bizonytalansága az, amelyet az akkori politikai és gazdasági viszonyok mögé háttér gyanánt kell elképzelni, egy ilyen, idegen földön éveken át garázdálkodó zsoldos hadregnek magatartását a fegyvertelen lakossággal szemben. Természetes, hogy mindenki menekül ahová tud. Egész falvak és vármegyék néptelenedtek el. Ezen tényezők hatása alatt néptelenedett el Csaba is, úgyhogy ~~xx~~ 1716-ban a császári összeírók néptelennek nyilvánították.⁺⁺⁺

Amikor azután az ország helyreállításáról szó lehetett, elsősorban az elnéptelenedett vidékek lakóit kellett visszahívogatni, vagy újabb telepéseket betelepíteni. A telepítéssel kapcsolatban nem hagyhatjuk figyelmen kívül a fentebbvázolt általános helyzetet, ebbe a milióbe kell elképzelnünk az akkor egész Magyarországon megindult telepítéseket. Igaz, hogy ez a telepítési jelenség nemcsak Magyarországon figyelhető meg, hanem egész Európában. Ebben az időben sok hugenotta hagyta el Franciaországot. Ezekkel népesedik be Hollandia és Poroszország. Ennek a népmozgásnak elültével kezdődik meg az a telepítési actio, amely a szegény földműves és kisiparos Rajna-parti németiséget hazánkba sodorta. A francia-holland, francia-porosz és a magyar-német telepítés között csupán az a különbség, hogy míg Hollandiában és Poroszországba politikai okokból gazdag emberek mentek, addig Magyarországra gazdasági kényszerítő körülmények hoznak szegény németeket.

Szinte egy második népvándorlás indult meg Európában és

+ .Hóman-Szekfü: Magyar történet. IV. k. 295. oldal.

++ .Hóman-Szekfü: Magyar történet. IV. k. 250. oldal.

+++ .Haan Lajos: Békés Csaba mezővárosa. 11. oldal.

igy Magyarországon is. Magyarország olyan volt ekkor, mint egy méhkas. Mozgott az egész ország. Telepedések és telepítések történtek külföldről, de az ország lakossága is nyugtalanul vándorolt jobb otthont keresve. Telepített az állam, telepítettek a földesurak és telepedtek maguktól is a jobbágyságok. Az ország rendjének fölbomlása teljes volt. Amint minden újjáépítésnek feltétele a teljes lerombolás és a romok eltakarítása, úgy látszik az ország helyreállításának is ez volt az első feltétele. Természetes, hogy az újjáépítés első teendője a munkáskéz előteremtése, a lakatlan területek benépesítése volt. Szent István óta nem volt olyan alkalom, ahol a magyarság annyira megmutathatta volna alkotó és szervező erejét, mint akkor, amikor a török hódoltság után az ország egyharamada lakatlan pusztaként hullott a régi állam ölébe.⁺

Óriási problémát állított ez a tény a magyarság elé. A probléma megoldása pedig sokkal nehezebb volt, mint ahogy az akkori vezetők gondolták. Az első és legnagyobb nehézség az volt, hogy sem mód, sem alkalom nem volt, hogy legalább tervszerűen és eredményesen kezdhettek volna a munka tervéhez. Az igaz, hogy területileg három részre, de gondolkodásban sokkal több részre szakadozott a magyarság. Országgyűlés évek óta nem volt, ahol összejöhettek volna vezető férfaink terveik és az egységes munka megbeszélésére, pedig összefogásra, egységes, egyöntetű munkára lett volna szükség. Itt ugyanis egy ember nem tudott megküzdeni a bécsi udvar, a magyar főnemesség és a jobbágyság által előállított nehézségekkel. Azt nem mondhatjuk, hogy eleinte hiányzott volna a magyar főurakból a jóindulat, mert többen dolgoztak ki újjáépítési terveket és komolyan akartak dolgozni az ország újjáépítésén. Azonban nemzetiségek és politikai felfogások szerint nagyon különbözőek voltak ezek a tervek. Olyan, amely önzetlenül a magyarság helyreállítását akarta volna, csak egy volt; Eszterházy Pálé. Minden jóindulat ellenére a bécsi udvar ~~xx~~ magyarellenes törekvései, de nem kisebb részben a magyar főurak rövidlátása és megnemértése miatt megbukott.⁺⁺

Ezek a nehézségeken kívül a telepítési tervek önmagukban hordták halálukat, mert egységes telepítési gondolata helyett minden fő- és köznemes saját jobbágyságainak megtartásán gondolkodott. A megoldás helyett inkább azon dolgoztak, hogy saját jobbágyaikat minnél inkább kivonják az ilyenfajta telepítési akciókból. Sőt különféle kedvezményekkel sikerült egynémelyik földesurnak elcsalogatni a má-

+Hóman-Szekfü: Magyar történet. IV. k. 236. oldal.

++.Hóman-Szekfü: Magyar történet. IV. k. 237. oldal.

sik földesurtól a jobbágyokat. Azt mindenki jól tudta, hogy az új földesurak kedveznek az új települőknek és így misem természetesebb, minthogy a jobbágyok elszökdöstek a régi gazdájuktól. A földesur önként adott kedvezményein kívül az állam is biztosított bizonyos kedvezményeket az új telepesek számára. Lipót 1701.-ben rendeletet adott ki, melynek értelmében az új telepesek általában 3 évi mentességet kapnak adó, vám és beszállásolás alól[†]. Ez a kedvezmény már elkésett dolog volt, mert a vármegyék és földesurak ezeket a kedvezményeket régen megadták a területükön letelepülőknek. Ezeken a kedvezményeken kívül néhány földesur igazán emberségesen bánt jobbágyaival, mert a háromévi mentesség után is csak igen kevés robot-napot követelt, sőt ezeket a robot napokat is alacsony pénzdíjért meg lehetett váltani. Bármikor elköltözhettek, földjét, házát, szőlőjét eladhatta, csak maga helyett kellett új munkaerőt állítani. Ha ezt nem tette, akkor az első három év ingyen életét, amikor majdnem minden szolgáltatás alól mentes volt, meg kellett térítenie.

Ilyen kedvezmények mellett is nagyon nehezen haladt a telepítés, mert a visszahódított területek legnagyobb részéből koronabirtok lett, melyet a király ősi jogon eladományozhatott. Ezeknek a területeknek igaz, akkor alig volt értékük, mert a török hódoltság és az azt követő háború a lakosság számát nagyon megritkították. A kulturális és gazdasági fejlődés teljesen elakadt, az elvadult vidékek várakoztak a jobb viszonyokra. Sajnos a császári politika mellett a magyar földesurak jogai és érdekei teljesen háttérbe szorultak s a revindicált országrészek betelepítése nem a magyar királyi, hanem a német császári érdekek szemmel tartásával történt. Ez így volt III. Károly idejében is. Néha azonban saját érdekeiket szemelőtt tartva mégis a magyarság javára tettek, amikor idegen főuraknak adták birtokaikat, akik annyira megszerették a magyar fajt, hogy több jót tettek a magyarság talpraállítása érdekében, mint itthon a magukbasüppedt magyar főurak, akik magyar göggel és durcássággal még csak akadályozták a nagy újjáépítés munkáját.

†. Hóman-Szekfü: Magyar történet. IV. k. 254. oldal.

- 6 -

U j j á é p i t é s .

Ha nagy viharok után megnézzük az okozott kárt, akkor körülbelül következtetni tudunk arra, hogy mekkora erők működtek ott. A márság felett elvonuló nagy török vihar után III. Károly is világos képet akart nyerni a pusztításról és ezért elrendelte 1716-ban a török megszállás alatt volt területek összeírását. Számunkra is igen értékes adatokat tartalmaz ez az összeírás, mert az óriási pusztítás konturjait ez a néhány Békés-vármegyére vonatkozó statisztikai adat élesen kiemeli. Békésmegye im populatioja 1716.-ik évben a következő:+

B é k é s e n	130 család.
C s a b á n	22 - " -
D o b o z o n	28 - " -
G e r l á n	34 - " -
G y u l á n	28 - " -
V á r i b a n	10 - " -
L a d á n y b a n	42 - " -
Ö c s ö d ö n	20 - " -
S z e g h a l m o n	100 - " -
V é s z t ő n	28 - 2 -
G y a r m a t o n	80 - " -

Egész Békés-vármegyében . . . . . 522 család.

Ezen összeírás szerint Csabának 22 családja, körülbelül 110 lakosa volt. Ezek a családok földalatti kunyhókban laktak. Elgondolhatjuk szegénységüket és igénytelenségüket, ha tudjuk, hogy ez a nedves és egészségtelen vidéken még a földalatti kunyhókkal, az úgynevezett bogárházakkal is megelégedtek. Markovics Mátyás a következőket írja erről a vidékről: "Annyi a szunyog, légy, lóbogár és mindenfajta rovar, hogy a magánosan legelésző marhának vérért szivják, úgyhogy az elpusztul és a nyári hónapokban csak úgy lehet utra kelni, ha a lovakat szövetbe varrják, a lakosság pedig úgy védekezik a rovarok ellen, hogy házuk előtt esténként szalmát égettek; azonkívül rozsdá, penész, a moly és a rothadás csakhamar mindent megemészt s mindennek oka a talajból felpárolgó egészségtelen gőzök sűrűsége. A lakosság szivós természetét mutatja azonban, hogy ily kedvezőtlen viszonyok

között is egyik-másik olyan matuzsálemi kort ért el, aminővel a mai kor embere nem dicsekedhetik. Pl: Hudecz Katalin és Gazsó János 110, Maxin Ilona 113, Konczos György 115, és Galisz Balázs 135 évet éltek.⁺

A földalatti bogárházak közül 12 a mai alsóvégi ág.hiv.evangélikus lelkészlaktól, Szent István tér 20 számától a mai Csaba szállóig; a többi tíz pedig a másik oldalon a mai római katolikus templomtól a városházáig húzódott. Érdekes, hogy ma ezen a helyen van Csaba legszebb része a Szent István tér, mely egészen nagyvárosi jellegű. Ugy látszik ezekből a bogárházakból nőttek ki azok a szép nagy emeletes épületek, melyek minden idegen elé nem-várt képet tárnak. Ezen a néhány bogárházon és egy kuton kívül nem volt egyéb, amikor Békés-megye területéről kiszorították a törököket és néhány család visszamerészkedett régi lakóhelyére, Csabára.

Ezen a helyen nyomorgott az 22 család, kiknek nevét Haan pontosan kinyomozta. Név szerint a következők: Bánszky György bíró, Kökény György, Veres Pál, Tóth Mátyás, Behan András, Mészáros Pál, Tóth Mihály, Bende Gáspár, Kálmán János, Fazekas György, Lévai Bálint, Vas György, Móra János, Török János, Nagy Gergely, Molnár János, Tőke János, Juhász György, Varga István, Cser István, Szabó Mátyás, Szabó László. A Bánszkyak, Behanok és Kálmánok még ma is megvannak, igaz, hogy Kálmánokat Kámánoknak hívják.⁺⁺

Elég nagy szegénységben éltek, azt láthatjuk, abból is, hogy az összeírás alkalmával összesen 12 ökröt, 20 tehenet, 2 sertést találtak náluk. Buzából 11, tavaszi buzából 23, árpából 12, kölesből 5 köből földjük volt bevetve. Készpénzük összesen 12 forint volt. Az összeírók az összes ingó és ingatlanukat 605 forintba becsülték.⁺⁺⁺ Szinte azon csodálkozunk, hogy miképen tudtak ilyen sivár körülmények között megélni. Talán lassú beletörődés által, mert a pusztítás nem egy nap alatt történt, hanem a török másfél százados ottléte hozta meg a mindennapi keserűséget. Azt jól tudjuk, hogy amerre a török járt ott pusztulás és romhalma jelezte útját. Így került ilyen millióba az a néhány magyar család, akik itt maradtak a török dúlás alatt vagy visszajöttek régi lakóhelyükre. Egy ilyen visszavándorlás alkalmával hoztak magukkal két szláv nevű családot, akikről szláv nevükön kívül egyebet sem tudunk. Talán nem is voltak szlávok csak a nevük volt az. Azenban, hogy milyen körülmények közepette térhettek vissza egy egy földönfutás után arra a helyre, ahol a török dúláson

+ .Haan Lajos: Békés Csaba hajdanáról és mostani állapotáról. 35. oldal.

++ .U. o. 11. oldal.

+++ .U. o. 12. oldal.

kivül az Alföld két legnagyobb veszedelme a sok víz és az aszály szabálytalanul váltakozva garázdálkodtak, azt nem tudjuk. De annyit gondolhatunk, hogy az elpusztított falu és körülötte az óriási mocsár nem sok biztatást engedett számukra. A nép igénytelensége, ottmaradásra, az ősi földhözvaló ragaszkodása munkára készítette őket és óriási nehézségek leküzdése árán megváltoztatták a tájat.

Amikor rátérünk Békéscsaba történetének tárgyalására, ráilleszthetjük Karácsonyi János Békés-megyeről adott általános jellemzését: "Ha hü képet akarunk rajzolni Békés-megye kialakulásáról, akkor majdnem egészen figyelmen kívül hagyhatjuk a legrégibb történetét, mivel népességi viszonyainak mai kialakulása csak a hódoltság utáni időkben veszi kezdetét." Békéscsabának a tulajdonképeni történelme is a hódoltság után, 1727-tel kezdődik, mikor a felvidéki tótság kezd leszivárogni Csabára. Hogy miért jöttek és jöhettek a tótok, annak az általános népmozgáson kívül az volt az oka, hogy a tótság a felvidéken leginkább állattenyésztéssel foglalkozott, még akkor is, ha értett a földműveléshez, mert kevés volt a földművelésre alkalmas hely. Tejtermékeiket, gyakran az Alföldön értékesítették, ahova fábólkészült használati tárgyakat, hordókat, villákat, stb.-t hordtak. A kereskedelem kezdetleges formáját gyakorlták, mert áruikért nem pénzt kértek, hanem élelmet, így módjukban volt megismerni az Alföldet. Azonkívül nyári munkára is lejártak s a Felvidék sivár zabos kenyerére helyett szép, fehér kenyeret és bőséges élelmet kaptak. Természetes, hogy nem sokat kellett őket hivatgatni a számukra eldorádóként emlegetett Alföldre.⁺ Ezen kívül Békéscsabára vallási incidensek miatt is jöttek. Sok kútfő ezt az okot tartja az ideletelepedés principális causájának. Az tény, hogy voltak közöttük, akik megtagadták a cujus regio, illius religio elvét és inkább otthagyták otthonukat, de legtöbbjüket a jobb-lét után való vágy hajtott egy ismeretlen világba. Szerencséjük, hogy igénytelenek voltak, mert különben a csalódás keserűségét kellett volna átélniük.

Vallásuk miatt tulajdonképen először 3 evangélikus családfő kért letelepedésre engedélyt a szegedi kamarai igazgatótól. Ebben a kérő iratban bennefoglaltatik az is, hogy több fajtestvérük is, hasonló okból szeretne távol a Felvidéktől, letelepedni. Haan Szerint ez a 3 tót a következő volt: Sze^kerka, Hradistyeről; Duna, Mitnáról; és Valent, Csallról.⁺⁺ Letelepedési engedélyen kívül szabad vallásgyakorlás Enge-

+HómanSzekfü: Magyar történet. IV. k. 468. oldal.

++. Haan Lajos: Békés Csaba mezővárosa. 12. oldal.

délyen kívül szabad vallásgyakorlás) engedélyét is megkapták. Örültek a tótok, hogy békességes helyre kerülhettek és itt nyugodtan gyakorolhatták vallásukat. Örömmel fogadták kérésüket Szegeden is, hisz éppen akkor kezdett egyre égetőbb problémává lenni a lakatlan területek beépítése. S-z-inte kapóra jöttek a tótok és kérésük teljesítése után még azt a megbízást is kapták, hogy minnél több telepest hozzanak magukkal. Ezzel az örömhírral tértek vissza a Felvidékre.

A következő év tavaszán 1718-ban "mint a raj úgy jöttek" le minden felől az evangélikus tótok. Akkor Csabán a régi városháza helyén még erdőcske állott. Itt a kis erdő szélén fogták ki lovaikat, itt pihentek meg s jelentkeztek a bírónál, aki szívesen fogadta őket. A telepítés tervszerű lefolyását mutatja, hogy addig le sem rakhatták ingóságaikat, míg a kamarai mérnök ki nem mérte házuk helyét.

Azt kérdezhetnénk, hogyan fogadták a régi lakosok az új telepeket? Válaszunk kissé szomorú, mert úgy volt ez már kicsinyben akkor is, hogy a nemzetiségek szorították ki a régi lakosságot. Megvették tőlük rossz kis kunyhóikat és helyükre szebb házakat építettek. A tótok eleinte még katolikus tótokat sem, nemhogy magyarokat türtek volna meg maguk között.

Igy kezdett kialakulni Cskaba 1718-ban. Új telepesek jönnek, a régi lakosság elmegy. Ez az első kép, amit a csőai telepítésről magunknak alkothatunk. Harruckern János György a vidék későbbi földesura ezt később úgy próbálta helyrehozni, hogy magyar telepesek számára külön települési helyet jelölt ki és kedvezményekkel segítette elő meggyökerezésüket.

K i v o l t   H a r r u c k e r n   b á r ó ?

Amikor 1664 március 25.-én Soxheckenfeldenben Harruckern takács mesternél fiú gyermek született, senki sem gondolta, hogy ez a szegény gyermek bárói család alapítója lesz, aki sok sok ezer ember gondját fogja viselni s halála után a bécsi Szent István bazilika kriptájában fog örökre megnyugodni. ++ Azonkívül, hogy szerencsés csillagzat alatt született és a szerencse kegyeltje volt, egész életén át rendkívül megbízhatóságos, szorgalmas és jólelkű ember volt. Megbízhatóságával megnyerte a császár tetszését és bizalmába férközött. Becsületességére jellemző, hogy a telepítéseinél is szem előtt tartotta a települők élni akarását és nem kizsákmányolni, hanem a föld-

+ Haan L: Békés Csaba mezővárosa. 12. oldal.

++ Kismarjai Konrád Emil: Harruckern János György báró és telepítései 11. oldal.

höz való ragaszkodásra akarta őket szoktatni. Érzéke volt az emberek kicsinyes ügyeihez, hisz maga is szegény sorból nőtt ki s csak ezzel a lelkiállattal tudta munkáját úgy végezni, amivel kiérdemelte az utókor szájából "Békés-megye atyja" címet, amit nem az irodalom, hanem a nép adott neki. Szülei szegénységük miatt nem taníttatták a tehetségesnek ígérkező ifjút. Végre neveltetését és taníttatását egy jólelkű esperes-plébános nagybátyja vállalta megára. Papot akart belőle nevelni, és ezért Steyerbe vitte, ahonnan azután Linzbe került filozófiai tanulmányok céljából. De nem sok hajlandóságot mutatott a papságra. Amikor a papi pálya gondolatát teljesen elejtette és nagybátyjának is bele kellett nyugodnia abba, hogy kívánsága nem valósult meg, jó nevelő módjára nem vette le továbbra se a fiuról a gondját. Harruckern ekkor már 25 éves volt. Pályát kellett választania. Mivel pap nem akart lenni, azért egy szerény hivatalba tette be nagybátyja. Innen került azután pap bátyja révén az alsóausztiai udvari kamarai számvéviség hivatalába, ahol nem sokára felvették a számtisztek sorába. Az egyszerű sorsból kikerült fiu atyjának becsületességével és munkaszeretetével dolgozott. Feljebbvalói figyelmét csakhamar magára vonta becsületes munkájával. Innen 1692-ben császári élelmezési biztosító címmel a hadiélelmezéshez helyezték át. Tulajdonképpen ekkor kezdett szerencsecsillagzata emelkedni és itt adta fényes bizonyosságát becsületességének és megbízhatóságának.

Savoyai Jenő vezérnek sok nehézséggel kellett megküzdenie a felszabadító háborúkkal kapcsolatban. Az ellenség és a természetes akadályokon kívül saját hadseregével is szembe kellett szállnia. Seregében elégedetlenség ütötte föl a fejét. A hosszas háboruszkodáson kívül, amit már katonái is nagyon untak élelmezési nehézségek is szaporították gondjait. Savoyai gyökeresen akart a dolgokkal eljárni és az összes élelmezési tisztet ellenőrző számadásra szőlította fel. A vizsgálat eredményéből kitűnt, hogy 23 közül egyedül ő kezelte becsülettel a rábízott összegeket. Egyedül a kenyér-ellátás volt zavartalan, amiről Harruckern gondoskodott. Amikor felettesei látták becsületes munkáját, aránylag kicsi fizetését erkölcsileg és anyagilag kárpótolni akarták. Császári biztossá nevezték ki. Ez lényegesen előkelőbb állás volt és nagyobb jövedelemmel járt. Ekkor fontos megbízást kapott. Őt bízták meg az aradi vár felépítésével. 1701-ben volt Aradon, ahol alkalma volt megismerni és megszeretni a magyar tájat,

a magyar életet és lekiséget. Valószínűleg már ekkor elhatározta, hogy Magyarországon fog letelepedni.⁺

A spanyol örökösödési háború megakadályozta elhatározásának kivitelében, mert Savoyai magával vitte Olaszországba és a déli hadsereg élelmezési hivatalának igazgatójává tette ezredezi ranggal. 1708-ban a francia támadások idején Németalföldre helyezték át, mint élelmezési igazgatót. Itt, mint hadbiztosság helyettes főigazgatója, öt évig intézte a sereg ellátását és közben 1710-ben elnyerte a császári-udvari kamarai tanácsosi címet.

Alig tért haza már is megkezdődtek a felszabadító háborúk utolsó felvonásai. A hadi intendántúra igazgatójaként helyezték ismét Savoyai mellé. Itt már azon dolgozott, hogy a katonaság élelmezését átreformálja. Először csak Savoyainak tárta föl tervét, mire az kivitte, hogy a császári és királyi udvari kamara felszólította Harruckert, hogy állítson össze egy új élelmezési tervet, melynek bevezetése esetén a kamara kiadásai megfoggyanak.

Harruckern vállalta a nehéz feladatot, mert évek óta ugyis dolgozott rajta. Úgy látszik rossz-akarattal találkozott, mert ismételtén visszautasították tervét, mindaddig míg Savoyai erélyesen föl nem lépett védettje érdekében s követelte az új módszer bevezetését. Ennek eredménye az lett, hogy III. Károly 1716 október 15.-én kiadta "Financonferencial decretumát", mely a hadsereg élelmezését Harruckern módszere szerint megváltoztatta. Rendszerének bevezetésével a kamara évente több millió forintot takarított meg. Harruckernnek ezzel sikerült magára irányítani III. Károly figyelmét és megszerezni jóindulatát. A császár, érdemei jutalmazására, 1718-ban német-római birodalmi lovagságot adományozta neki. Az újabb kitüntetések nagyban növelte Harruckern önbizalmát s fölbátorodva eddigi sikerein 1719-ben 55 éves korában, anyagi jutalmazásért folyamodott III. Károlyhoz. Kétségtelen, hogy Savoyai maga is támogatta kérését, sőt valószínű, hogy az ő biztatására adta be folyamodványát, melyben Magyarországra való végleges letelepedési szándékát jelenti be és magyar birtokot kér. Ebben a felfolyamodásában elmondja, hogy 20 éve szolgálja hűséggel a császári és királyi udvart, mintegy 27 hadjáratban vett részt, 18 éve hadi élelmezési biztos... stb. Elmondja, hogy 1695-ben 23 élelmezési biztos ellen vizsgálatot indítottak s egyedül őt találták ártatlannak. Hivatkozik Savoyai hercegre, kinek tanuskodása szerint az Olasz had-

⁺.Éble: A Harruckern és Károlyi család . 1-16. oldalig.

járatok alkalmával egy millió hasznát hajtotta a kincstár javára. Mind-ezek elsorolása után előterjesztette kérését, melyben kéri fáradozása jutalmául a budai hővizmalmot, a hozzátartozó szöllőkkel a maga és utódai számára. Kérelme így hangzott....."Die in Ofen befindliche Warme-Wassermühle nebs dem daran liegenden Weingärtel mit aller Jurisdiction und Freiheit für sich und seine Descendenten".⁺

Ha pedig ez nem lehetséges, akkor a császár és királyi udvari kamara szegedi kirendeltségéhez tartozó békés-megyei fiscusi birtokokat Békést, Csabát, Dobozt, Gerlát, Gyarmatot, Gyulát, Körösladányt, Öcsödöt, Szeghalmot, Vésztőt, valamint az ezekhez tartozó pusztákat.

Hogy milyen kis értéket képviselt ez a terület, azt mutatja az is, hogy egy vizimalom és szőlőskerttel szemben csak másodsorban kerülhetett szóba.

Amikor Harruckern 1819-ben július 29.-én megkapta III. Károly placettel ellátott levelét, melyben 24 ezer forinttal jutalmazta eddigi fáradozását és ennek fejében megkaphatja a békés-megyei birtokot, azon megszorítással, hogy azt előbb a szegedi kamara felbecsüli és, ha meghaladja a 24 ezer forintot, akkor ezt készpénzbe be kell fizetnie a kincstárba.⁺⁺

A becslés megtörtént Harruckern javára, de az udvar nem volt megelégedve, mert úgy gondolta, hogy károsodás éri oly csekély értékűnek nyilvánították a kért birtokot. Az udvari kamara újrabecslést kért. Than Ádám becsüs, a szegedi jószágigazgató, e felszólításra tett jelntéstétele szomorú képét festi a békésmegyei viszonyoknak. Midőn a becslés helyes voltát akarja bizonyítani arra utal, hogy az ittlakó nép oly szegény, hogy 3-4 embernek kell összeállni, ha egy szekérbe vagy ekébe be akar fogni, mert tíz embernek nincs összesen 6 ökre.

Megemlíti, hogy az ittlakó jobbágyok nagyrészt szökevények, akiknél gyakori eset, ha hírét veszik, hogy régi uraik keresik őket, egyszerűen tovább szöknek.⁺⁺⁺

Hosszas huzavona után 1720-ban zálog gyanánt / inscripcionaliter / Harruckern megkapta a kért birtokot.⁺⁺⁺⁺ Egyelőre csak zálog gyanánt, ha a kincstár visszafizeti a 24 ezer forintot, akkor a birtok visszamegy a kincstár tulajdonába. Az udvar állandó pénzzavara azonban mentesítette Harruckernt minden ilyenfajta aggodalomtól. Annyira biztos volt dolgában, hogy még a gyulai uradalmat is meg akarta szerezni. Ehhez azonban indigenatusra volt szüksége, mert király sem adományozhat idegennek a korona birtokból, márpedig Gyula az volt.

+Haan L.: Békés vármegye hajdانا. Kézirat. 40. lap.

++. Károlyi levéltár. Harruckern. B. 3.

+++ Károlyi levéltár. Harruckern. B. 3.

++++. Kismarjai. K. Emil: Harruckern. J. Gy. báró és telepítései. 16. oldal.

Miután 1722-23.ik évi országgyűlés Harruckern honfiusítását becikkelyezte, nem volt már nehéz keresztülvinnie, hogy III. Károly örökjegen neki adja a gyulai uradalmat. 1723 május 3.-án állították ki a királyi adománylevelet és ugyanazon évi augusztus 10.-én Bezerédy József királyi biztos és Névay János nagyváradi kanonok, mint káptalani megbízott, a gyulai uradalomba beiktatták[†]. Harruckern tudta, hogy ennek az uradalomnak birtokbavétele nem megy simán s azért a birtok mellett azt is kérte, hogy a kincstár védje meg minden követelődővel szemben. A kincstár teljesítette kérését és biztosította Harruckernt arról, hogy az ellenindított birtokpereket magára veszi. Talán még a birtoknál is többet ért ez az ígélet, mert enélkül aligha tartotta volna meg a birtokot. Ennek a hatalmas birtoknak, mely Békés-megye területének, több, mint 5/6-át tette ki, megtartása sem volt könnyű dolog. A megye területén hajdan birtokos családok egyre-másra támadták Harruckernt az elfoglalt birtokért.

Az a hatalmas uradalom, melyet Harruckern 1720-ban birtokába vett, lakatlan pusztasághoz hasonlított, ahol 10-20 mérföldön sem lehetett egyebet látni, mint bozóttal benőtt területeket, vízzel borított részeket és kihalt, fölégetett falvak romjait. Békés-megye népességének megvilágítására talán elegendő a 6. oldalon felállított statisztika, mely szerint 522 család élt az egész megye területén. Mégha a szokásos családonkénti 5-ös lélekszámot vesszük szorzószámnak, akkor is négyzetkilóméterenként 1.7 embert kapunk.

Harruckern erős gyakorlatiérzéssel, nagy szervező tehetséggel és igen nagy igyekezettel azon volt, hogy a birtokába jutott óriási pusztaságot benépesítse, értékesebbé tegye, községeket alapítva, a vidéket fellendítse, amiáltal jövedelme megszapordva, sok száz megelégedett jobbágnak adjon családi tűzhelyet és kenyeret. A maga meggazdagodást akarta, de úgy, hogy ezáltal sok ezer embernek is emberi életet biztosítsen.

[†]. Kismarjai K.E.: Harruckern J.Gy. és telepítései. 17. oldal.

B é k é s c s a b a   b e t e l e p i t é s e .

Abban az időben az emberi munkaerő mindennél fontosabb volt. Harruckern, hogy kitűzött célját elérje, munkáskezekre volt szüksége. Thuróczy Miklós tanácsára, aki ispánja volt és később Csabán telepedett le, felhívást intézett Magyarország lakosaihoz, különösen a felvidéken vallásuk miatt zaklatott evangélikus tótokhoz, akik közül már többen Csabára menekültek, igérve, a birtokán letelepülőeknek elegendő földet és mentességet néhány évre az urbéri terhek alól, stb ..... biztosítva a vallás szabad gyakorlatát⁺

A felszólításra tömeges bevándorlás indult meg a megyébe, nemcsak a szomszédos, hanem távolabbi területekről is. Különösen nagy számu bevándorló jött azokról a vidékekről, ahol a protestánsokat nem szívelték. Sok helyen becsapták a telepeseket, igérve nekik fűt-fát és amikor a tőthelyre értek nem kaptak semmit. Itt azonban nem jártak rosszul, mert jó atyát kaptak földesurukban. A báró jószáges szeretete megnyilvánul azon szavakban, melyekben Harruckern az ellene felhozott támadásokkal szemben így védekezett: "En Őfelségétől..... az adó beszédését nem más okból kértem, mint azért, hogy szegény adózó nép a sok mértékenfelülvaló zaklatásoktól megszabadítva, szünjék meg kiköltözni, sőt az elköltözöttek is visszatérjenek; mert tényleg azon idő óta, hogy a vármegyei tisztviselők száma leszállítatott s a közadó, mely mostmár alig több 9-10 ezer forintnál /előbb 15 ezer/ általam hajtatik be, a családi tüzhelyhez sokan visszatértek s így beköltözés által-úgy látszik - a nép is szaporodik..... E dögökben nem a magam, hanem az ország javát keresem, mert minden esetre az ország érdeke, hogy....."⁺⁺

A vallásuk miatt elköltözött jobbágyok természetesen anyagi jólétet is szerettek volna maguknak biztosítani. Harruckern, hogy minél több családot kapjon szétküldte embereit, akik mindenfelől hivatgatták a jobbágyokat, azonban ő nem úgy tett, mint sok más földesúr, sokat ígért, de keveset adott, hanem írásban lefektetett kedvezményeken kívül még a humanitas szellemében sok kedvezményt adott embereinek. Pl. Ha telepesei nem tudtak adót fizetni, akkor sajátjából kölcsönzött nekik. Ha valaki oly területet kapott, mely árterületre esett

+Kismarajai K.E.: Harruckern J.Gy. és telepítései 21. oldal.

++. Dr. Éble Gábor:: A Harruckern és a Károlyi család. 58. oldal.

jelentős kedvezményben részesítette.

A földön és szabó vallásgyakorlaton kívül a következő kedvezményeket adta a birtokán települteknek:

Urbéri szolgáltatásoktól való mentesség két esztendőre.

Sőt kivitte, hogy a jobbágyok "a tekintetes vármegye részéről úgy a porciókban, mint minden másban teljességgel ne terhelteszenek".

A két év letelte után sem kellett többet beszolgáltatniuk, mint azt "az országnak és másoknak gyakorlati szokása tanítja".

Megengedte, hogy malot építsenek s ennek jövedelmét a község élvezze. Kocsmák, mészárszékek, halászat és más urbéri jövedelmek tekintetében, mint más településeknél is a tekintetes vármegyének adatnak bérbe és tetszés szerint megegyeznek, miután megszűnt a mentesség, bizonyos összegben kiegyeztessék.

Temlomépítésre ingyen kapnak anyagot.

Házaik felépítésére is kapnak fát.

Tűzelőnek szedhetnek galjot az erdőben.[†]

Természetesen ilyen kedvező feltételek mellett csoportosan jöttek az ország minden részéről telepesek, sőt külföldről is. Így telepítette le Mezőberényben a nála jelentkező evangélikus németeket s így hozta le a mai Gyulának német eredetű katolikus lakosságát, a Majna-melletti Frankfurt vidékéről.^{††}

Általában véve Harruckern telepítési politikájának főjellemzője, hogy az egyvallású és egy-nemzetiségű lakosságot a többiektől elkülönítve, mindig egy helyre, telepítette le, hogy azok egyrészt egymásközt élve, saját szokásaiknak megfelelően könnyebben megszokhasanak új hazájukban, másrészt elejét vegye az akkori időkben igen gyakori vallási surlódásoknak. Azért telepítette azonnal külön Csabán is az evangélikus tótokat a mai Szent István térre, a katolikus tótokat pedig a falu nyugati részére.

Az első katolikus telepesek 1747-ben jelentek meg Csabán, Nyitra-megyéből, bár a lakosság sok kellemetlenséget okozott nekik, mindamellett megmaradtak.^{†††} Megmaradásuk főleg a megye és a földesúr pártfogásának köszönhető.^{††††} Külön házhelyeket és földet kaptak. Onnan van az, hogy a katolikusok még ma is külön egy csomóban laknak a mai harmadik kerületben és szántóföldjeik a sopronyi pusztán. Vallásuk miatt ezek is sokat szenvedtek, de a szenvedés csak közelebb

+Haan L.: Békés-megyei oklevéltár. 259. lap.

++. Kismarjai K. E.: Harruckern J. Gy. báró és telepítései. 25. oldal.

+++. U. o. 29. oldal.

++++. 1747. évi jegyzőkönyv. VIII. 755. oldal.

hozta őket, elméjítette vallásosságukat. Még ma is a hajnali misék után, szürke téli reggeleken csak úgy hömpölyög a katolikus tótok tömege a III. kerület utcáin, míg a város többi része, akkor még teljesen mozdulatlan.

Helyzetük azonban nagyon kellemetlen volt kezdetben. Minduntalan ki voltak téve az evangélikus lakosság zaklatásának. Ezért eleinte külön várost és külön testületet alkottak "Communitas Catholica"-t, de az közterhek viselésében osztoztak az evangélikusokkal. Jó idő múlva a különállás megszűnt s ma azt mondhatjuk, hogy a felekezeti békét semmi sem veszélyezteti. A felekezeti villongás csak kárára lenne mindkét tábornak, éppen ezért legjobb elkerülni, mindkét tábor mély vallásos szellemmel van eltöltve, úgyhogy a vallásos nép békességben él egymás mellett, hiszen nyelvben, foglalkozásban és mélységes vallásosságban egyformák és így csak reszszindulattal lehetne megzavarni csöndes, szorgalmas, igénytelen és vallásos életüket.

Thurózy fölhívásának meglelt az eredménye, mert a következő esztendőben sokan jöttek telepedési szándékkal Csabára. Odaérkezésüknek pontos dátumát nem lehet megállapítani, mert Thurózynak nem az volt a fontos, hogy honnan és mikor jöttek, hanem, hogy hányan jöttek. Neki talán pontosan föl volt jegyezve, hogy ki honnan jött, sajnos azonban ezeket a följegyzéseket nem hagyta az utókor számára.

Az igaz, hogy az első települők főleg Gömör-megyéből jöttek és tótok voltak, de már itt hangsúlyozni kívánom, hogy már kezdetkeztén a szomszédos területekről magyarok is jöttek, akik hasonlóan elszántak voltak új hazájuk elfoglalásában. 1718-ban letelepedett tót családok közül Szelcséről 14, Rimabányáról 4, Rimabreznáról 4, Cserenycsényről 3, Felsőpokorágyról 1, Runócáról 1, család jött. Ezen falvak a Rima és a Szuha felsőfolyásánál fekszenek⁺.

Kezdetben Nógrád-megyéből jöttek legtöbben, ezért a nógrádme gyei ~~xx~~ tót dialektus honosodott meg, a nép között. ~~xxx~~ Külön-külön megállapítani, hogy ki honnan jött nagyon nehéz, szinte lehetetlen. Haan szerint a települők azon község nevét vették föl, ahonnan jöttek. Eleinte egy egy csoportot jelöltek így azután átment családi névvé, azért találunk annyi felvidéki faluról elnevezett embert Csabán. Pl.: A Zelenéről származókat, ma Zelenyánszkynak, Zahoranyról -Zahoranyuszky, Kraszkóról-Kraszkovszky, Pribolyról-Pribojszky, Susanról-Susanszky,

+ Karácsonyi J.: Békés-vármegye története. II. k. 202. oldal.

Drienovóról-Drienyovszky, nak hívják.

Ha el is fogadjuk Haannak ezt a feltevését azonnal ellentmondásra találunk, mert pl. Zelenéről származik Boros, Fekdi András, Kackó András, Klement, Kovács, Lustyák, Mikla, Opodi János, Resziár, Such, Szaszák, Jakab, és Zelenyánszky. Tehát ebből a faluból származik 12 ember és a 12-ből csak egy az Zelenyanszky. Egészen téves utakon járnék, ha a nevekből próbálnám az illető származási helyét megállapítani, de nemcsak az előbb kimutatott tévedés miatt, hanem, mert a nevek gyakran változnak Csabán. A szláv népeknél szokás gyűny vagy megkülönböztető nevet adni. Ilyenek:

Szlávik Salát György.

1. /Szlávik/ Timár Lukovszky János. /Szlávikról való/ magyarul Szal-

Valent Bálint György.

2. /Fekdi/ Cservenák Mlinárka /Vörös/ János /Timár/, Fekterecs

/magyarul/ Szlávik Hornyák /Felsővégi/ György

3. /Valent/ Kazár Olejbár /Olajos/ Péter. Szerint: Pl.: Kallós, aki

Szombati Kuruc Bálint. /Szombati/ magyarul Szombat.

4. /Lipták/ Azonkívül a nagy családok tagjait is egymás-között gyűny-nevekkel különböztették meg. Pl.: a Lipták család tagjait így különböztették meg:

5. /Fekdi/ Lipták Fegő Mihály, /Fekdi/ Fekdi, felvett a felesége is

Lipták Szvitan János, /Fekdi/ Frankó Judit, /Fekdi/

Lipták Zajac György,

Lipták Pikó János, /Fekdi/ Fekdi, /Fekdi/ Fekdi, /Fekdi/ Fekdi

Lipták Lukacsik Péter, /Fekdi/ Fekdi, /Fekdi/ Fekdi, /Fekdi/ Fekdi

Lipták Molnár György, /Fekdi/ Fekdi, /Fekdi/ Fekdi, /Fekdi/ Fekdi

Lipták Vrabely György, /Fekdi/ Fekdi, /Fekdi/ Fekdi, /Fekdi/ Fekdi

Lipták Obsuszt János, /Fekdi/ Fekdi, /Fekdi/ Fekdi, /Fekdi/ Fekdi

Lipták Goló Mihály, /Fekdi/ Fekdi, /Fekdi/ Fekdi, /Fekdi/ Fekdi

Lipták Micsnyák János, /Fekdi/ Fekdi, /Fekdi/ Fekdi, /Fekdi/ Fekdi

Lipták Mrhan György. /Fekdi/ Fekdi, /Fekdi/ Fekdi, /Fekdi/ Fekdi

A Kovács család tagjait pedig így: /Fekdi/ Fekdi, /Fekdi/ Fekdi, /Fekdi/ Fekdi

Kovács Péter, /Fekdi/ Fekdi, /Fekdi/ Fekdi, /Fekdi/ Fekdi

Kovács Puchár N,

Kovács Fiscus N,

Kovács Zemen N,

Kovács Ludooven N,

Kovács Fáber N,

Kovács Rodák N,
Kovács Szegény N,
Kovács Mazán N,

A Bohusokat pedig így különböztették meg:

Bohus Krajó /Falábu/ N,
Bohus Magyar N,
Bohus Katoja N,
Bohus Monyis N,
Bohus Urbán N,

Csabán a családi nevből azért sem lehet pontos következtetést levonni az illető család származási helyére vonatkozólag, mert a z elnevezések a következő szempontok szerint történtek:

1./Származásihely.Pl.:Zsilinszky,Zsolnárólvaló/magyarul Zsolnai./

2./Foglalkozás szerint.Pl.:Keszár /magyarul Timár/,Pivovarc /magyarul Serfőző./

3./Valamilyen testi-lelki tulajdonság szerint:Pl.:Melis,aki kicsi ember volt Meliskónak nevezték el.Grobati/magyarul Sánta/.

4./Rossz szokás szerint.Pl.:Pribojszky János sokszor használta beszéd közben ezt a két szót :...hogy a.Elnevezték Hogyó-Pribojszky Jánosnak.

5./Ha valaki jónevű családba nősült be,felvette felesége leánykori családnevét:pl.Áchim György elvette Frankó Juditot,azután Áchim-Frankó-György lett.

A fenti fejtegetésből világosan kitűnik,hogy nem lehet a nevekből következtetve,pontosan megállapítani és bizonyítani a származási-helyet,de nemcsak azért,mert nem mindenkit származásihelye szerint neveztek el,amint azt föntebb láttuk,hanem mégha származási helye szerint nevezték is,nem tudni később nem kapott e gúnynevet. Mert,ha kapott esetleg eredeti nevét teljesen elvesztette és csak a gúnyneve maradt meg vagy fordítva.Ma pl.akit Valentnak hívnak azt valamikor Bálintnak hívták.Arra vonatkozólag,hogy milyen név-változások vannak Csabán minden hivatalos actus nélkül azt az alábbi néhány pregnáns példával fogom illusztrálni:

Régen:

Borovszky Pál,
Zadari,
Zahoranyzky

Ma:

Djanis Pál,
Hentes,
Zahoran,

Régen	Ma
Baukovszky	Baukó
Gyurkowje	Szekerka
Timár	Lukoviszky
Ferkó	Cserovszky
Michal	Kokavec
Jelosevan	Szlávik
Boros	Patay
Pohoradszky	Cserép,
Ordinecz	Mekis
Brezovszky	Milecz.

Azonkívül,hol magyarul,hol tótul irták és használták a neveket,kinek hogyan tetszett.Sohasem lehet tudni,hogy melyik volt az eredeti név,mert sok igazi magyar nevet irtak tótul és sok tót nevet lefordítottak magyarra.⁺

A nevekből megállapítani azt,hogy melyik család honnan jött, teljesen illuzórikus ,azért komoly forrásokból kell kiindulnunk,ha pontos munkát akarunk végezni.Mindenekelőtt az akkori anyakönyveket néztem át,azonban a származási helyekre vonatkozólag közvetlenül nem találtam komoly nyomokat.Azonban az anyakönyveknél sokkal értékesebb segítségre találtam az első csabai evangélikus lelkészek félhivatalos egyházi naplójukban,ahol az anyakönyvi adatokon kívül a halott vagy házasulandó rövid életrajzát lejegyezték.Főleg Suhajda János /1717-1725/,Szalay János /1725-1728/,Burian Sámuel /1728-1744/,Tessedik Sámuel /1744-49/,Vandlik Márton /1749-1753 /,és Gyurcsik János / /1753-1780/ lejegyzései igen értékesek.

Azonkívül,hogy Haan pontosan kimutatta Duna családnak Mitnáról,Szekerka családnak Hradistyéről,Valent családnak Csallról való származását,akik elsőnek kértek letelepedési engedélyt,sikerült a lelkészi naplókban kiásni,hogy Békéscsaba 258 fője 20 negye 123 helységéből jött.A következőkben felsorolom,hogy ki honnan jött és milyen összefüggésben szerepelt a lelkészinaplókban.

+ Haan Lajos:Békéscsaba története.Muzeum példány.23.oldal.

N Ó G R Á D - M E G Y E .

<u>Abelova.</u>	1./Viczman N.	= 1757
	2./Valuch N.	+ 1784
<u>Breznicka</u>	1./Sajben Márton	+1783
<u>Domany:</u>	1./Machó	=1755
	2./Gohér	+1788
<u>Hradistye:</u>	1./Baukó János	=1761
	2./Baukó Mihály	+1783
	3./Hankó János	+1789
	4./Kovács	=1759
	5./Ordinecz	=1758
	6./Pepó András	+1780
	7./Süveg János	=1760
	8./SZEKERKA	+1781
	9./Tokár István	+1789.
<u>Kálnó:</u>	1./Bakos	=1766
	2./Okos Mihály	+1783
	3./Ribár Mihály	+1789
<u>Kocistye:</u>	1./Bartó Mária	+1780
<u>Legénd:</u>	1./Turcsan	=1759
	2./Kovács Puchá P.	+1790
	3./Sikovanecz	=1754
<u>Lest:</u>	1./Brezsnik	+1784
<u>Liberce:</u>	1./Melich	=1777
<u>Mladzevo:</u>	1./Baukó Tamás	+1785
<u>Kacsányi Miklós /magyar ./</u>		+1786
<u>Poltár:</u>	1./Baukó Ádám	+1789
	2./Dananaaj	=1773
	3./Fejér	+1746
	4./Kovács	=1758
	5./Kovács Zemen J	+1796
	6./Janik	=1764
	7./Laukó	=1760
	8./Uhrin György	+1780
	9./Valkusz Mihály	+1782
<u>Szov:</u>	1./Szovszky János	+1788
<u>Szelezsén:</u>	1./Stefanik János	+1781

N Ó G R Á D - M E G Y E

<u>Szügy:</u>	1./Adamik N	+1787
	2./Csjak Tamás	+1783
	3./Moravszky János	+1785
<u>Tamasi:</u>	1./Banzsal	=1777
	2./Dudás Péter	+1784
	3./Jancsek	+1796
	4./Kojnok	+1782
<u>Tosnica:</u>	1./Galisz	+1797
<u>Rovne:</u>	1./Malatinszky	+1782
<u>Sjeszkev:</u>	1./Zsjak András	=1760
<u>Videfalu:</u>	1./Hrucsv	=1759
<u>Zahorany:</u>	1./Andó János	+1784
	2./Bartók Mihály	=1767
	3./Zahoran János	+1784
<u>Zelenovo:</u>	1./Boros János	=1776
	2./Feledi András	+1797
	3./Kackó András	+1797
	4./Klement János	=1767
	5./Kovács György	=1755
	6./Lustyák Pál	+1787
	7./Mikla János	+1796
	8./Opodi János	+1788
	9./Roszjar János	=1766
	10./Such Mihály	=1760
	11./Szaszák Jakab	+1796
	12./Zelenyanszky	+1783
<u>Málnapatak:</u>	1./Hajtman György	+1783
	2./Titis Pál	+1785
<u>Losonc:</u>	1./Stovecz Pál	=1755
	2./Gubis Jakab	+1789
<u>Nagylibercse:</u>	3./Chorvat	=1759
<u>Kislibercse:</u>	1./Urban János	=1774
<u>Alsó és Felső</u>	1./Racsó Mihály	=1771
<u>Sztregova:</u>	2./Urban Pál	=1764
<u>Uharszka:</u>	1./Havran János	+1786
	2./Henzsely Jakab	+1795

= házasságkötés jele
= elhalálozás jele.

H o n t - v á r m e g y e .

<u>Almási:</u>	1./Laczkó Mátyás	=1774
<u>Alsó-Zsemler:</u>	1./Csajky Jakab	+1796
<u>Alsó-Sipiék:</u>	1./Koponicza	=1755
<u>Bát:</u>	1./Szák Pál	=1772
	2./Szák Ferenc	+1786
<u>Csánk:</u>	1./Aradszky András	+1793
	2./Csankovszky	+1789
	3./Cselovszky	+1781
	4./Durkó	=1764
	5./Fabula Mihály	+1783
	6./Lipták	=1776
	7./Vrábely	=1770
<u>Cselevec:</u>	1./Bartók	=1775
	2./Opavszky	+1789
	3./Szovszky	=1761
	4./Volent Simon	+1789
<u>Drienovo:</u>	1./Zsjak Mihály	+1783
<u>Felső-Szkáros:</u>	1./Pásztor Julianna	=1768
<u>Kociha:</u>	1./Duna	+1790
<u>Korpena:</u>	1./Lanner	+1790
<u>Kislibercse:</u>	1./Urban	=1774
<u>Medovarce:</u>	1./Kliment	+1784
<u>Selmecbánya:</u>	1./Kotter	=1776
	2./Krajcsovics Emil	=1774
	3./Vandlik Mátyás	+1780
<u>Sember:</u>	1./Szenteczky Mátyás	+1782
<u>Szelec:</u>	1./Csernáj Mihály	+1793
	2./Szlávik Pál	+1784
<u>Szkáros:</u>	1./Andó András	+1795
	2./Czepón Pál	=1754
	3./Gyeraj Mihály	=1764
	4./Kelle	+1799
	5./Magyar Ferenc	+1785
	6./Uhrin Pál	+1760
<u>Szántó:</u>	1./Vida János	+1755
<u>Szóc:</u>	1./Rataj János	+1795

H o n t - v á r m e g y e

<u>Szelcsa:</u>	1./Valach György	+1785
<u>Terpény:</u>	2./Povázsay Tamás	=1757
<u>Zsibritov:</u>	1./Zsibritovszky András	=1781

K i s h o n t - v á r m e g y e

<u>Bánya:</u>	1./Bakos Jakab	+1792
	2./Cserős János	+1793
<u>Borzava:</u>	1./Djanis Mihály	+1787
<u>Hursa:</u>	1./Bellya	=1758
	2./Hursan András	+1798
	3./Mlinár Pál	=1755
	4./Racskó Pál	+1785
	5./Stefanik István	+1781
<u>Pondelok:</u>	1./Gajdács Mátyás	=1754
	2./Juhász István	=1775
	3./Krsujak	=1761
	4./Szarvas György	+1754
	5./Zrah György	+1794
	6./Zuba Mihály	+1782
<u>Rimavoče:</u>	1./Frakas János	+1781
<u>Varbók:</u>	1./Darida András	+1789
	2./Fábián György	+1786
	3./Kvasz György	+1784
	4./Maczák Mátyás	=1759
	5./Marik János	+1796
	6./Simon	=1759
<u>Volovec:</u>	1./Kártyás Jakab	+1785

G ö m ö r - v á r m e g y e

<u>Hruzs:</u>	1./Hogyen Péter	+1797
<u>Liker:</u>	1./Kudlák Mihály	=1759
	2./Tomaskó János	=1778
<u>Osgyan:</u>	1./Osgyán György	+1782
<u>Rimabánya:</u>	1./Szlavik János	=1778
	2./Kesjár Mátyás	+1784
	3./Zsirkó Jakab	=1768

G ö m ö r - v á r m e g y e

Rimaszombat: 1./Bebály Mihály +1796
2./Szlábik Pál +1778

Z ó l y o m - v á r m e g y e

Detva: 1./Ruman János +1789

Brezing: 1./Beres =1764

2./Filipinyi Pál +1795

3./Hronecz +1784

4./Hudecz Pál =1754

5./Varga +1795

6./Zsilák Mihály +1781

Besztercebánya: 1./Chevan János =1760

2./Laczó András +1790

3./Szinevics +1782.

4./Vijnár =1770

Nagy-Breznó: 1./Filyó Mihály +1797

2./Hojcsik János =1760

Cserény: 1./Krnács +1785

Hrabova: 1./Dedkó =1755

Zólyom: 1./Derkovics =1757.

N y i t r a - v á r m e g y e

Chrástyan: 1./Nachó János +1781

Vrbovce: 2./Gábor Tamár =1774

3./Novák János +1787

4./Vrbovszky János +1781

Prjevidza: 1./Mácsok András +1784

T r e n c s é n - v á r m e g y e

Peklina: 1./Hereda Pál =1772

L i p t ó - v á r m e g y e

Liptó: 1./Ferjancs Márton =1777

H e v e s - v á r m e g y e

Körzsen: 1./Kiss György =1773

T u r ó c - v á r m e g y e

<u>Pilis:</u>	1./Darula János	=1776
<u>Biszticska:</u>	2./1./Krális Mátyás	+1786
<u>Prjekopa:</u>	4./1./Mecskó György	+1790
<u>Szklabina:</u>	5./2./Sinkovicz Pál	+1782
<u>Necpál:</u>	6./1./Torányi Márton	=1764
<u>Szucány:</u>	7./1./Tomka	+1788
<u>Tótlipcse:</u>	8./1./Povázssay Máté	+1785
<u>Turócszentmárton:</u>	1./Fizely	=1764
	10./2./Kmetykó György	+1782
	11./3./Milecz Máté	+1781
<u>Zeled:</u>	12./4./Szvitok	=1760

P e s t - v á r m e g y e

<u>Acsa:</u>	1./1./Dobrodszky	+1781
	2./Kis Pál	+1789
<u>Bisztya:</u>	3./Mihusik	+1782
<u>Alberti:</u>	1./Antovszky György	+1785
<u>Parádikeyes:</u>	2./Aradszky Mihály	+1796
	3./Galló Tamás	=1769
<u>Kisbér:</u>	4./Havran János	+1785
<u>Guta:</u>	5./Hricz	=1759
	6./Hudák	=1761
<u>Rabó:</u>	7./Hulik András	+1783
	8./Kollárovszky Tamás	+1785
<u>Hűvösvölgy:</u>	9./Seszták János	+1794
	10./Unatinszky	=1759
<u>Kakó:</u>	11./Varga	=1761
<u>Aszód:</u>	1./Kovács	=1772
<u>Hódmezővásárhely:</u>	2./Tóth György	+1781
<u>Cinkota:</u>	1./Achim János	+1787
	2./Krizsan Pál.	+1785
<u>Gyón:</u>	1./Hentes Mátyás	+1785
<u>Kersztur:</u>	1./Ostasz	=1767
<u>Kiskőrös:</u>	1./Gutyen	=1777
<u>Maglód:</u>	1./Bulovinszky	=1763
<u>Nagykátá:</u>	1./Gulyás András	+1795

P e s t - v á r m e g y e

<u>Pilis:</u>	1./Batovszky	=1754
	2./Csernek	=1754
	3./Francisci	+1770
	4./Kerepecky Mátyás	+1784
	5./Kurucz	=1770
	6./Kucsera	=1754
	7./Sipiczky	=1754
	8./Szelecsán	=1759
	9./Vantara	=1755
	10./Vereskó	+1785
	11./Zsibritovszky	+1784

<u>Zsidó:</u>	1./Petrovszky Mihály	+1781
<u>Szabadszállás:</u>	1./Szabó Mátyás	=1757

B a r s - v á r m e g y e

<u>Szodó:</u>	1./Jancseka György	+1792
---------------	--------------------	-------

B o r s o d - v á r m e g y e

<u>Bisztor:</u>	1./Cservénák	+1789
-----------------	--------------	-------

A b a u j t o r n a - v á r m e g y e

<u>Pordikevce:</u>	1./Cselevszky	+1797
--------------------	---------------	-------

K o m á r o m - v á r m e g y e

<u>Kisbér:</u>	1./Kohut	=1759
----------------	----------	-------

<u>Guta:</u>	1./Varga	=1756
--------------	----------	-------

M á r m a r o s - v á r m e g y e

<u>Rahó:</u>	1./Volent	=1778
--------------	-----------	-------

S z a b o l c s - v á r m e g y e

<u>Nyiregyháza:</u>	1./Szekeres Sámuel	+1788
---------------------	--------------------	-------

C s a n á d - v á r m e g y e

<u>Makó:</u>	1./Martincsek Máté	+1789
--------------	--------------------	-------

C s o n g r á d - v á r m e g y e

<u>Hódmezővásárhely:</u>	1./Darida	=1754
--------------------------	-----------	-------

	2./Machnicz	=1763
--	-------------	-------

	3./Zsires	=1746
--	-----------	-------

	4./Bartos	=1747
--	-----------	-------

H o n t - v á r m e g y e

<u>Bozok:</u>	1./Sajben Márton	= 1748
---------------	------------------	--------

B é k é s - m e g y e

<u>Gyulavári:</u>	1./Máté Balázs	=1764, 2./Korin Vince	=1766.
-------------------	----------------	-----------------------	--------

Szükségesnek tartjuk hangezatolni, hogy amikor Thuróczy fölhívására a Felvidékről megjöttek az első telepesek, az ittalált lakosok, kettő kivételével, magyarok voltak és az első telepesek között is legalább 30 % magyar volt. Gömör-megyéből jött családok közül magyar volt Adámi és Fekete. Hont megyéből jöttek közül: Szarvas, Farkas, Magyar, Pásztor, Péntek, Koncos, Császárs, Csernai, Fábri, Gábor, Kártyás, Mekos, magyar. Pest-megyéből 36 család jött le: Bártai, Gulyás, Kiss, Kurucz, Osztas, Tóth, Ábrahám, magyar volt Ezenkívül Abauj-, Borsod-, Csanád-, Bihar-, Heves-, Komárom-, Liptó-megyéből és ismeretlen önántúli helyekről jöttek Csabára⁺.

Az említett magyar családok később békében éltek sokkal nagyobb számu tótság mellett, a vallás és a foglalkozás azonosság, az ellentéteket eloszlatta, sőt azt eredményezte, hogy az ~~az~~ magyar családok is eltótosodtak. Így lehetséges az, hogy ma a Zsíros, Kovács, Lepény, Veres, Faragó és más magyarnevű családok tóteknak vallják magukat, mivel az idők folyamán a tót környezet és a magyar iskolák hiánya totokká tette őket, vagy mint az ittalált lakosok egyrésze, akik magyarok voltak legnagyobb részt, elköltöztek más vidékre.

M e g g y ö k e r e z é s .

Az idetelepültek mind földműveléssel foglalkozó jobbágyok voltak. Értettek azonban a famunkához is. Kezdetben a földműves és iparososztály egy volt. Az ugynevezett értelmiségi osztályhoz tartozó részt csupán a lelkész, tanító és az uraság néhány tisztje alkotta.

Az első települők vesszőbőfont és sárral tapasztott házakat építettek hosszú időn át, fakéménnyel, elől az utca felé nádból készült tornáccal ellátva. A tornác már belenyúlt az utcába. Csabán még ma is van néhány ilyen nádfödeles-tornácos ház. Különösen érdekes példányokat találunk a Madách utcában. Érdemes megfigyelni elhelyezésüket. Nem az utca síkjával párhuzamos az elejük, hanem egy bizonyos szögbe el vannak fordítva, hogy kedvező napot kapjanak. A tornác alatt van a két kis ablak, de a régebbieken csak egy volt. A tornácot derékigérő rácsos, diszes kerítés zárja el. Az előreugró fedél előrésze le van csapva s alatta a deszkafal diszesen van ki-

képezve. A tornác alatt a fal szép tiszta és diszesen festett.

Az első utcák rendetlenek és görbék voltak, a házak össze-
vissza vannak építve, egyik küljebb, másik beljebb, aminek az oka,
hogy ez a terület javarészen mocsaras lévén, a ház odakerült, ahol
az építkező egy kis száraz földhátat talált, a nedvesebb részt pe-
dig udvarnak hagyta. Emiatt sok zsákutca keletkezett.

Ahol ma a Szent István tér parkirozott része van, ott volt
a falnak a boros pincéje, az úgynevezett "Gádora". Téglafala 120 cm.-
nyire emelkedett a föld fölé, apró ablakkal, a teteje földdel
behányva és füvel benöve. Ez volt a falu ősi kocsmája, ahol a falu
nótáriusa és előljárói, csekély közpénz fizetésük mellett, illetmé-
nyeik fejében ellátást élveztek. Közel hozzá a mai Csaba szálló fe-
lé állott egy nagy gémeskút vályúval, később ez a kút a város rende-
zés miatt jelentőségét veszítette és betömték.

A telepítés szakszerűen folyt le. A lakosság csakhamar gyö-
keret vert és szorgalmas munkájával szervezett községi életet terem-
tett. 1720-ban Csaba, mint község ünnepélyesen a megyébe kebeleztet-
tik s megkapja pecsétjét⁺. A pecsét-lap, közepén fél koszorúval öve-
zett cimert ábrázol, melynek ~~XXXXXX~~ leírása: ovál címerpajzsban
jobbról balra néző, ágaskodó oroszlán, mely első lábaival három száll-
buzakalászt tart; alatta folyóvízben körbekerített hal. Azt akarja
ezzel kifejezni, hogy a mocsaras, vizes terület hatalmas erő kifej-
tés révén hogyan lett jó gabonatermő föld. A pajzsot leeresztett
rostélyu sisak és ezt szőlőfürtökkel terhelt szőlőtő koronázza.

A vallásuk miatt zaklatot evangélikus tótok első dolguk
volt, magukat egyháziilag szervezni. Vesszőből fent és sárral kitapasz-
tott házat használtak öt évig imaházaul. Mindenesetre kedvező szin-
ben tünteti föl a tótokat az a tény, hogy községük első közös épü-
lete a templom volt. 1723-ban a helyére vályogból új templomot épí-
tettek. Igazán példaadó az a mélységes vallásosság, amely a tótok kö-
zében is megnyilatkozik. Vallásosságuk egész életükön át, gyermekkoruk-
tól kezdve egész a sirig elkiséri őket. Nemcsak vasárnap, nemcsak a
templomban, hanem a mindennapi élet ezer bajában és igazán szépen
és vallásosan élnek. Ettől a becsületes és mélyen vallásos osztály-
tól élesen el kell válsztani azt a tótul beszélő réteget, mely az
1900-as években vándorolt be és csak itt tanult meg tótul. Ez egy
napon sem említhető a régen bevándorolt tótokkal.

A buzgó evangélikusok vallásosságának és vallási életük nagyságának egyik szép symboluma az az oriai templomuk, mely Csabán-Magyarország legnagyobb evangélikus temploma. Ez azonban nem kihívó jel másvallásuakkal szemben, mint némely városban, ahol 15-20 lélek számára építenek templomot, de ^{nem} azért, hogy ott istentiszteletet tartsanak, hanem hogy megmutassák, hogy ők is vannak.

Az 1750-1770 között Nyitra-megyéből idetelepedett katolikus tótok is mindjárt letelepedésük után plébániát szerveztek. Az első plébános Gorliczky Simon /1750-53 /. 1769-70 -ben felépíttették templomukat, de ma már ez nincs meg, hanem 1907-ben gyönyörű, gótstilű templomot építtettek. A katolikus tótok talán még buzgóbbak, mint az evangélikusok. A csabai népet békeszeretet, jókedély, mély vallásosság, tiszta erkölcsi felfogás és nagy szorgalom jellemezték a múltban és a jelenben is. Lehet, hogy a vármegyéről, de nincs kizárva, hogy az itt lakó békés emberekről nevezték el az addigi Csabát, Békéscsabának.

A templom mellett hamarosan megjelent az iskola is. 1717-26-ig tanított Csabán Matheides Lőrinc, akit a község első tanítójaként jegyezték fel. Az első években nem volt még a közigazgatásnak külön szerve, hanem a jegyzői teendőket is a tanító látta el.

A megalakult község előljáróit évente választotta, de előljáró csak ingatlannal rendelkező lehetett, mert fizetést nem kaptak. A bíró választás november 1.-én történt. Az első bíró Libent Máté volt, kit 1726 november 1.-én választottak. A bíró a hivatalos esküjét a templomban tette le. Volt Csabának egy adminisztrációs érdekessége, "a borbírók". Érdekes volt a gazdák földbeosztása. A gabonaféléken kívül minden gazda földjéből ki volt hasítva egy kis négyzet / quarta / a szőlőnek és kendernek. A borbírók feladata volt a földesurat illető kilencedet, vagy annak váltságdíját beszédni az uraságnak beszoigáltatni. A borbírókat is évenként választották. Az utolsó borbírók 1832-ben: Áchim János és Krecsmárik János voltak. +

A szépen megalakult községben azonban minden haladás ellenére is súlyos visszaesések figyelhetők meg. A természeti nehézségek és az elemi csapásokon kívül nagy akadályt jelentett a község fejlődésében az a lélektani visszaesés, amit a régi földesurak megjelenése jelentett a jobbágyság között. Ugyanis ezen jobbágyok elszökdöstek uraiktól és most követelték őket.

Nagyon elkeserítőleg hatott ez a jobbágy tömegekre. Beleszoktak már abba, hogy megszabadultak uraik zsarnokoskodásától. Végre egy kis jobb élet állott előttük és már be is rendezkedtek erre az életre és most vissza akarták őket vinni. Mivel legnagyobb részben szökdösött jobbágyok voltak, nehéz megállapítani, hogy honnan jöttek, mert minden igyekezetükkel eltitkolták, nehogy földesuraik megtalálják új lakhelyeiken. "Míg a német telepésekről, akik később jöttek, ma már meg tudjuk mondani, hogy a nagy német nyelvterület melyik részéről származnak, addig a magyar telepítésnél a kivándorlási helyet megállapítani nem tudjuk!" +

Volt földesuraik sem nyugodtak bele a jobbágyok megszökésébe, mert földjeik parlagon maradtak, ezért visszakövetelték a szökevényeket. Küvetelni könnyű volt és egészen természetes is, mert munkás nélkül ők is éheztek volna, de nem tudták bizonyítani, hogy ezek valóban örökös jobbágyok voltak s ezért visszaadásukról szó sem lehetett. A szegedi prefectura feljegyzései szerint Gömör-, Nógrád-, és Hont-vármegyék földesurai a Vay, Jánoky, és Podmaniczky földbirtokosok perrel kívánták vissza körülbelül 80 jobbágyukat. A pernek azonban csak annyi lett az eredménye, hogy Harruckern több ezer forintot fizetett értük, de vissza nem adta a jobbágyokat. ++ Az idetelepített lakosság nemcsak, hogy vissza nem ment, hanem szépen kezdett szaporodni és 1730 körül már mintegy 2 ezer lelket számláltak, pedig a telepedés első évtizedeiben az emberi egészségre ártalmas környezet tömegesen szedte áldozatait. Gondoljunk csak az első vesszőbőlfőnt, sárralkitapasztott s bizonyára nedves talajú földespadozatú primitív házakra; szelőztetésre alkalmatlan ablakokra; a rossz ivóvizekre és a falut környező állóvizek poshadó és levegőt fertőző, egészségtelen kigőzölgéseire s ebben a millióban a rovarok és baktériumok elszaporodására és mindezenfelül még az orvosi kezeléstől mindmáigvaló idegenkedésre s akkor érthetővé válik, hogy a község lakosságát különböző epidémiák, járványszerűen megtizedelték többször, különösen a malária, amit félbehagyóláznak hívtak. 1738-ban pestis dühöngött Csabán, 1831-ben, 1849-ben, 1855-ben 1866-ban, 1873-ban pedig a cholera dühöngött. Oly nagy számmal szedte áldozatait, hogy 1849-ben a mai Szechenyi liget helyén 6 cholera domb emelkedett. Ezek alatt nyugodtak azok, akiket közös sírhelyekbe helyeztek. A hat domb alatt 219-en nyugodtak. Ma már csak egy van meg egy siremlékkal, a cholera járvány emlékére.

+ Hóman-Szekfü: Magyar történet. IV. k. 166. oldal.

++ Kismarjai K. E.: Harruckern. J. Gy. és telepítései. 28. oldal.

De nemcsak itt, hanem a falu különböző részein is voltak cholera-dombok.⁺Még mai is meg van egy a kigyósi düllőknél, ahol a földesút bekanyarodik Csabára.

Az igénytelen lakosság minden természeti nehézséget legyőzött és minden elemicsapást elviselt, de 1732-ben sokkal nagyobb veszedelem fenyegette Csaba létezését. A lágylelkű szláv lakosság énjének teljességével tiltakozott a katonáskodástól, s annak minden durvaságától. A lakosokat nagyon elkeserítette a katonafogdosás és az, hogy Csaba a főútvonal mellett fekvén, mindenkor sok katonát kellett eltartaniuk, ami sok kellemetlenséget vont maga után. Hiába-
való panaszkodásuk miatt nagyon elkeseredtek s 1732-ben az egész község elhatározta, hogy Süveges János bíró vezetésével Száraz György septemvir szentandrászi járására költöznek. A gyulai jószágigazgató sehogysen tudta őket szándékuk megváltoztatására bírni, úgyhogy végül is a megye lépett közbe s rábirta a csabaiakat a maradásra. Erről kötelezvényt is adattak, "Reversales communitatis csabensis se ex sede sua aliorum non migraturos" cím alatt, melyben egymásért kezességet vállaltak.⁺⁺

Harruckern maga is megtett mindent, hogy a csabaiakat maradásra bírja. Miután értesült szándékukról, minden erejével azon volt, hogy újabb elköltöztetési szándékuk elejét vegye s ezért 1733-ban nekikadta a gerendási pusztát s beleegyezett abba, hogy a csabaiak azt albérletbe adják.⁺⁺⁺Ezután még több kedvezményt kaptak a csabaiak, csak maradjanak és nem bánták meg, mert területi gyarapodásukkal nemcsak a falu nagyságát, hanem annak gazdagságát és fontosságát is növelték.

A község 1745-ben 2740 lelket számlált, 28 év múlva 1773 már megkétszereződött 6055 főre. Harruckern telepítési programja tehát befejezettnek látszott. Az eredetileg sivatár területen ujult erővel indult meg a munka, virágzó falut létesített nemcsak a maga, hanem az országnak hasznára is.

A Harruckern családnak sokkal nagyobb xxxérdeme a telepítésnél az, hogy az újonnan települt lakosságot megtartották s a telepéseknek állandó lakhelyükké tették birtokukat. A települések már előbb is megindultak, mert abban az időben az szinte korszükséglet volt, úgyhogy Harruckern nem állott egyedül telepítéseivel, hanem ő is csak egy volt a sok közül. Azonban kétségtelen, hogy nagy érdemei vannak a telepítésben is, de még nagyobb a megszervezésben.

*. Dr. Korniss Géza: Békéscsaba monografiája. 20. oldal.

++. Békésvármegyei oklevéltár. 279. lap.

+++. Kismarjai K. E.: Harruckern J. Gy. és telepítései. 29. oldal.

Ezt pedig azzal érte el, hogy rossz termés esetén ellátta a népet élelemmel, előzőleg is gyakran elengedte az adót, megvette a püspöki tizedet és jobbágynak ajándékozta. Ezzel elérte azt, hogy jobbágysai ragaszkodtak hozzá, ennek számtalanszor tanujelét adták, amikor "Atyjuk" lejött Bécstől közéjük és bajaikat orvosolta. A helyzethez és a viszonyokhoz mérten újabb és újabb kedvezményeket adott a jobbágysoknak, nem úgy, mint más földesurak, akik inkább elvettek a kedvezményekből, sem hogy megtoldották volna azt. Később ilyen kedvezményeket is adott: "A jobbágysok semmi urbéri és jobbágys terheket bizonyos években nem viselnek. A szerződést minden 3 évben megújítják, tehát a körülmények változásával ők is változtathatták a feltételeket. Kötelesek szolgálni egy hetet szekerekkel és gyalog húsz napot, különösen, ha az uraság épít. Robot nincs. A közmunkákat pedig felváltva végzik. A kilencedet néha megválthatják, máskor természetben fizetik. A szabadköltségködési joguk megvan."⁺

Innenérthető az a ritka eset, ami Szarvason történt 1777-ben, amikor Debura Mihály 200 forintot hagyott a földesurára. De nemcsak Szarvason, hanem az egész uradalom területén szeretettel függött a jobbágyság földesurukon, úgy hogy általánossá lett ez a közmondás: "Áldott a föld, amelyen Harruckern uralkodik."⁺⁺

H i á b a m i n d e n f á r a d o z á s .

Harruckern minden fáradozása hiábáló volt, pedig abban az időben kevesen tettek annyi jót a jobbágysokkal, mint ő. Amit ő építtetett, azt lerombolta a katonaság. Ugyanis a jobbágysok vallási szabadságuk védelmezésén kívül a jobbágysélet terheitől is szabadulni szerettek volna. Régi helyeikről elmenekültek, hogy megszabaduljanak terheiktől, itt pedig a katonatartás nehéz terhe sújtotta őket. Ez okozta a legnagyobb kellemetlenséget és elégedetlenséget. Ebben az időben ugyanis a gazda tartozott havonként adni a nála beszállásolt katonának 3 véka búzát, vagy naponta 2 font kenyeret, naponta egy font húst és levanként havonta 6 véka zabot. Ha a katona örségen volt a gazda köteles volt adni egy garast, zabot és szénát vinni az őrhelyre. A katona ruháját köteles volt a háziasszony kimosni. Mindemellett látták a sokatdolgozó jobbágysok a katonának semmittevését, vadságukat, erkölostelenségüket.⁺⁺⁺ A helyzet emiatt egyre jobban mérgesedett. Először csak szónélkül türték és nagukba-

+ Éble: A Harruckern és a Károlyi család. 40. oldal.

++ Dr. Neumann Jenő: Szarvas nagyközség története. 44. oldal.

+++ Haan L: Békés-Vármegye története. Kézirat. 79. oldal.

fojtva, a keserőséget megadták a katonáknakjáró részt. Az ispánoknak hiába panaszkodtak, de tehetetlenül állott a gyulai uradalom igazgatója is, sőt magához Harruckernhez is hiába mentek panaszra, nem mintha "atyjuk" nem kart volna segíteni, hanem, mert ő sem tudott semmit tenni ez ellen. Hazáknak ez az a szomorú korszaka, amikor a török kiverése címén összeverődött katonaság több kárt okozott az országban, mint maga a török. Nem is csoda, ha a nép, hogy szabaduljon ezen terhektől, szökdösni kezdett.

1724-ben a vármegye is panaszt tett a Helytartó Tanácsnál a lakosság szökdösése miatt. Ennek okait a vidék vadságában, a gyakori árvizekben, a katonatartással járó kellemetlenségekben, a távoli helyekre való fuvarokban és abban látta, hogy kereskedő hiányában nem képesek a jobbágyság nem képesek terményeiket eladni; de az adót fizetniök kell⁺.

A vármegye ugyan mindent megtett, hogy a szökdösést megakadályozza. A határokat is fegyveres őrkkel őriztették, de hiába. Szántás ürügye alatt szökdöstek át a szomszédos megyékbe, vagy vissza a Felvidékre. Az elkeseredés meggyeszerzte el volt terjedve, de Csabán volt a legnagyobb. Egy 1730.-év körüli irat az ezévi szökevények számát 270-re becsüli. Ezek közül 60 csabai volt.⁺⁺ Hogy megakadályozza a Harruckern a szökdösést, elvállalta a főispánságot és a nép közé költözött, hogy személyesen orvosolja a bajt. Amikor Harruckern 1732-ben átvette Békés-vármegye főispáni hivatalát, az volt a szándéka, hogy közel legyen telepeseihez, akiket családtagjainak tekintett. Elhagyta Bécset és Gyulára ment. Minden igyekezet mellett is főispánsága alatt két nagy csapás érte a megyét: az 1735.-évi Péró-féle lázadás és az 1738 évi pestis járvány.

Ha a Péró-féle lázadás okait keresük, akkor megint azt látjuk, hogy a bécsi udvar elhintett konkolya volt a magyar vetésben. Amíg a magyarok a török ellen harcoltak, mert testüikkel védtek hazájukat, addig a bécsi udvar a nemzetiségeket dédelgette és kiváltságokkal halmozta el. I. Lipót is 1691 augusztus 20.-án kelt oklevelében a rácságot kiváltsággal ruházta fel, melyet II. Rákóczy Ferenc szabdság harcának leveréséig tiszteletben tartottak. Ekkor azonban eltűrülték a szerb patriarchátust, s az alvagydaságot német parancsnokság alá helyezték. Hogy a bécsi udvar ennek a politikai sakkhúzásnak emberi szint adjon térítési mázzal diszítették ezt a gondolatot.

+ Haan L: Békés-Vármegye története. Kéirat. 81. oldal.

++ Haan L: U.o. 86. oldal.

Ugy akarták a térítést legsimábban elintézni, hogy Diakovics óhitű püspököt nándorfehérvári érsekké nevezték ki s megbízták a térítéssel. Ez a bécsi udvar egyenes jellemére vall, hogy meggyőződéses kereszténység helyett csellel és megtévesztéssel akartak politikai téren operálni.⁺

Az új érsek nemzeti gyűlést hívott össze, melyen megjelentek a vezető szerb férfiak, köztük Szegedinac Péter, akit Péro néven emlegettek. Amikor az érsek vázolta a bécsi udvar tervét, az egybegyűlt rácság azonnal fegyverhez nyúlt. Annyira elmérgesedett a helyzet, hogy Diakovicsnak török területre kellett menekülni.

Péro és a többiek jól tudták, hogy a bécsi udvar terveivel nem hagy föl. Azt is látta Péro, hogy egyedül nem könnyen érhet el sikert, azért az Alföld és főleg Békés-megye népét, mely akkor éppen forrongásban volt, akarta terveinek megnyerni, a szerb érdekeket magyar és tót vérrel diadalra vinni. Felhasználta a békésszentandrásiak elégedetlenségét azzal hitegetve őket, hogy II. Rákóczy Ferenc jön az ország fölszabadítására.

Békésszentandrason a bánásmód miatt elégedetlenség tört ki. Péro politikai jogokat és teljes szabadságot ígért siker esetén s állandóan azt hangoztatta, hogy Törökország felől nagy sereggel jön II. Rákóczy Ferenc segítségükre.⁺⁺

Miután mindannyian felesküdték 1735 április 27.-én Békésszentandrason, Vértesi Mihály bíró megindította a lázadást. Május 1.-én megérkeztek Csabára. Először fölszólították a lakosságot, hogy csatlakozzon hozzájuk. Amikor ezt megtagadták, a községi pénztárt kezdték követelni. A kétségbeesett csabaiak mindent megtagadtak tőlük, amiért a lázadók nagy pusztítást és kegyetlenkedést vittek végbe. Az akkori evangélikus lelkészt, Burian Sámuel, aki előlük a templomba menekült, onnan kihúzták és vele illetlenül bántak.⁺⁺⁺ Természetesen a király sem nézte tétlenül és csakhamar csapatekat küldött a lázadás leverésére. Miután a gyűlevészadatok már szétverték és Péroét elfogták, a lázadás tulajdonképpen ekkor volt folytva. Orczy István királyi biztos a meghódolóknak kegyelmet ígért, a megye mégis mintegy ezer embert vesztett, nem számítva azt a roppant nagy anyagi kárt, amit a felkelők pusztításai okoztak.⁺⁺⁺⁺

Már a lázadók jövetelének hírére is menekülni kezdtek az emberek Csabáról. Nemis szólva arról, hogy sokan áldozatul estek

+Hóman-Szekfü: Magyar történet. IV. k. 487. lap.

++A Békés-vármegyei Rég. és Műv. tört. Társ. évkönyve. II. kötet 140. lap.

+++Haan L: Békés Csaba mezővárosa. 14. oldal.

++++. 1736 évi jegyzőkönyv 101. pontja.

kegyetlenkedéseiknek. Sokan pedig megeleégelték az egészségtelen vidéket, a sok csapást és a Péró lázadás kegyetlenkedéseivel betelve, visszatértek a Felvidékre, vagy másfelé bujdostak. Harruckern megtett mindent, hogy a szépen indult települést megtartsa és felvirágoztassa, azonban minden jósa mellett is sokan elhagyták az helyüket, ehhez járult még az 1738.-ik évi pestis járvány, amely nagy csapást jelentett az egész lakosságra.

A csabai települést ebben az időben még egy nagy csapás érte 1738. évi tűzvész, amely végleges pusztulással fenyegette Harruckern oly nagy gonddal létesített telepítését. Később azonban igazolta a történelem Harruckern, mert nem volt hiábavaló fáradozása. Ha valaki ma meglátja Békéscsabát és tudja azt, hogy mi volt ott 250 évvel azelőtt, az bizonyára csodálkozik azon, hogy ennyi idő alatt, hogy tudták megváltoztatni a tájat. Ma Békéscsaba Békés-megye legnagyobb és leggazdagabb városa. Óriási település, melynek vannak falusias részei, de vannak egészen nagyvárosias részei is, melyek minden kulturigényt kielégítenek. Ez az óriási fejlődés csak olyan ember előtt értékes, aki tudja azt, milyen természeteti akadályokkal kellett a települőknek megküzdeni, hogy ebből a posványos, nádas területből jó termőföldet és kultúrterületet varázsoljanak. Csak az tudja a települők szerénységét és igénytelenségét értékelni, aki tudja mennyi csapás érte ezt a helyet, tűzvész, árvíz, járvány, pusztító hordák kegyetlenkedéseitől. Szinte értelmetlenül áll az ember és kérdez, hát miért is maradtak és hogyan is maradtak ezen a területen? Mindenekelőtt tudnunk kell, hogy mélységesen vallásos emberek voltak, az első települők, akik hitükért hagyták el a biztosabb, egészségesebb otthonukat, csak azért, mert vallásukat szabadon akarták gyakorolni és meggyőződésüket nem adták oda a cuius regio, illius religio elvéért. Másodszor pedig ez a jólelkű, roppant igénytelen nép minden erejét belefektette abba, hogy magának létalapot teremtsen elő. Elgondolhatjuk igénytelenségét, amikor még ma is csak vasárnap eszik főttételt és egész héten megvan kenyéren és szalonnán, sőt a szegényebbek kenyéren és hagymán. Emelett megbízható, szorgalmasan végzi munkáját.

Arra kérdésre, hogy miért maradt itt a tótság, tudnunk kell a rác és oláh telepítésekről, hogy sokkal értéktelenebbek voltak, mint a tót telepek. Sok kifogás merült föl a rácok és oláhok ellen

lustaságuk, megbizhatatlanságuk és vadságuk miatt. A felvidéki tótság, amely már régebben itt élt a magyar államban, hozzászokott a rendezett állami élethez. Sokkal használhatóbb volt, mint a fentemlített nemzetiségek. Inkább dolgozott és fegyelmezettebben is viselkedett, mint a rác és oláh telepek lakói. A rácok, oláhok és a magyarok között akkora kulturális, lelki és jellembeli különbségek voltak, hogy azok minden kedvezmény ellenére sem tudtak beleilleszkedni az akkor még elhanyagolt magyar társadalomba sem. A tótság viszont, amely mellettünk nőtt fel, egész szépen tudott bekapcsolódni a nemzet újjáépítésébe, amikor emberi munkaerőre volt szükség⁺.

Szekfü Gyula a telepítésekkel kapcsolatban azt mondja, hogy a török idők utáni telepítést, azért nem végezhetette a magyarság, mert oly nagy volt a vérvesztessége, hogy nem tudott embereket küldeni s ezért szaporodtak úgy el a nemzetiségek. Minden elismerésem ellátására is báterkedem megemlíteni, azt, hogy erre a területre küldhetett volna az akkor szétszüllesztett magyarságból, sohasem lett volna Békéscsaba 54 ezer lakosú város, mert az akkori magyarságnak nem a vérvesztesség volt a tehetetlenségi főoka, hanem sokkal mélyebben volt a baj. A sok kalandozással elszokott a munkától. Láttam, hogy katona léttére szabad lopnia, rabolnia ezért beállt ide is oda is katonának. Az ország gazda nélkül volt, mindenki azt csinált, amit akart, senki se vonta felelőségre és, ha netalán rajtacsípték, akkor átszökött a király területéről a törökre, vagy onnan ide, vagy Erdélybe ment. Egyebet ne mondjak, amikor az első telepsek megjelentek Csabán, hogy uraik elől ezen a nádassalkörülvevett helyen megbujhasanak, Csabán 22 családot találtak. Az új telepések első dolga volt új házakat építeni és munkához látni, a magyarok nemhogy szintén megfogták volna a kapát és versenyt dolgoztak volna, hanem összedté sátorfájukat és elmentek fajrokonaihoz, ahol tovább folytatták visszahuzódó életüket. Adataink szerint Gerlára és Dobozra mentek. Tesék megnézni ma Gerlát, Dobozt és összehasonlítani Csabával, akkor mindeki látni fogja a különbséget a közeli magyar telepések és a tót telepések között. De nemcsak Csaba, hanem Szarvas, Békés, Tótkomlós mind gyorsütemben gazdagszik és gyarapszik. Roppant büszkék is a tótok városaikra. Akadtak már lelkiismeretlen vezetők, akik félre akarták vezetni őket, de hívek maradtak és azt hiszem, ha a nekik ígért külön állam helyett, külön világot adnának, akkor sem hagynák el az annyi fáradsággal elsőrendű termőtalajjá tett

csabai földet. Ezt a népet nem szabad politikai célok és egyéni előretörésekre felhasználni, ezt szeretettel lelkiismeretesen kell vezetni s akkor nincs vele semmi baj.

A csabai nép elfogadta a posványokban termő keserű kenyeret és édessé tette azt. A tótek átvették a környező magyar lakosság szokásait s nyelvi tekintetben is nagy előrehaladás tapasztalható a teljes asszimilálódás felé. Az életmód és viselkedés már teljesen megegyező a magyar és idegen ajkú lakosság között, csak gondolkodás tekintetében van némi eltérés.

A családi életük még mai is patriarhális. Az ifju házasságok is az apai házban maradnak s a vagyon csak az apa halála után osztódik szét. Erkölcsi tekintetben igen magasán állnak, ami valószínűleg régebbi rendszabályok eredménye.⁺

Magyarosodás.

Harruckern azok közé az idegenszármazású főurak közé tartozott, akik a magyar levegővel a magyar szellemet is magukba szívták s Ankerschmidt-gondolkodásúvá lett^{ek}. Nemcsak jólérezte magát Magyarországon, hanem gondja volt arra, hogy az általa letelepített tótságot is magyarra tegye. Főispánsága alatt bizottságot küldött ki, hogy a magyar nyelv megkedveltetése és elterjesztése céljából tervezetet készítsenek. A bizottság még 1738-ban beterjeszti javaslatát, melynek első részében a magyar nyelvet az őt megillető helyre emelik.

A közügyek vitele magyar nyelven történt. Utasították a községeket, hogy csak magyarultudó előljárókat válasszanak; a céhek, hogy vándorkönyveiket; a kereskedőket, hogy felirataikat magyar nyelven készítsék.

Ugyanakkor Harruckern saját uradalmában magyar tiszteket tart és fölszólítja őket, hogy könyveiket, leveleiket magyarul vezessék. A vármegye csak magyarnyelvű iratokat fogad el. A megye területén sem pap, sem tanító nem lehet, aki magyarul nem tud. Utasítják a lelkipásztereket, hogy az istentiszteleteket magyar nyelven végezzék, vagy legalább felváltva, magyar istentiszteleteket is tartsanak; az anyakönyvet magyarul vezessék, az iskolában a főbb tárgyakat magyarul tanítsák. Kiküldenek egy bizottságot, melynek feladatává teszik, hogy ezen határozatok végrehajtását ellenőrizze.⁺⁺

+Dr. Rell Lajos: Békéscsaba népe. 136. oldal. Bcsaba Monografiájában.

++. A békés-vármegyei Rég. és Műv. történeti Társ. Évkönyvei XII. k. 118 lap, U. o. XII. k. 123. oldal.

A magyarosító törekvéseket a katolikus egyház karolta fel később. Ugyanis a katolikus papokat már ebben az időben sem választották, hanem kinevezték. Ezzel szemben az evangélikus hívek önmaguk választottak és válsztják ma is leköszzeiket. A nyagváradi egyházmegye katolikus papjai lelkes magyar fiukból kerültek ki, akik aztán, ha idegen ajku hívek közé kerültek, minden erejükkel neki feküdtek a magyarosításnak. Munkájukat siker koronázta mert a régi nyáj mindekor követi pásztorát és ahhoz igazodik..

Azonban teljes magyarosodást ez sem hozott, mert, ha meg is tanulnak magyarul a tótok, otthon egymásközt csak tótul beszélnek, de hangsulyozom nagyon kevés olyan ember él Békéscsabán, aki nem tudna magyarul.

A protestánsokat a magyarosítás terén súlyos felelősség terheli, mert ma már nem lehet erőszakosan magyarosítani és az elmulasztott két század híváját nem lehet képpen ilyen válságos időkben gyökeresen megjavítani. Elégedjünk meg ma azzal, ha nem is beszélnek jól magyarul, de legalább magyarnak vallják magukat és egy pár tót szindarabon és prédikáción kívül mást nem kívánnak. Kétségtelenül nagy hibát követtek el a protestánsok azzal, hogy a népnek hizelegve, saját nyelvükön szólottak hozzájuk és módot nyujtottak arra, hogy a tót lakosság csak tót lelkészeket válasszon, akiket anyanyelvükön is megértenek. Nagyon szép volt tőlük, hogy igyekeztek a nép nyelvén beszélni, de ennek következményeit akkot látjuk, amikor a nemzetiségi kérdések annyira kényessé váltak, hogy hozzájuk sem lehet nyulni.

Volt idő, amikor sokat lehetett hallani Békéscsabával kapcsolatban a külön tót állam jelszavait. Ma a történelem már mindent igazolt és nem volt egyéb ez, mint néhány nagyravágyó és lelkiismeretlen vezető a nagyzási álma. Ma a csabai tótok inkább szánják a felvidéki tótságot, mint irgylik önállóságukat.

Reményünk van arra, hogy a magyar génius a letelepült idegenajku lakosokat előbb utóbb megnagyarosítja. Bizalommal kell a jövő elé tekinteni, mert a teljes magyarosodás úgyis csak idő kérdése. A környező magyarság asszimiláló ereje érvényesülni fog itt is, mint annyi más helyen és el fog jönni az idő, amikor Csabán mindeki magyarul fog beszélni és a mai tótok unokái büszkék lesznek arra, hogy magyarnak vallhatják magukat.

A társadalom kialakulása Békéscsabán.

A csabai nép hitéhez fanatikusán ragaszkodó lelke, a jobb élet után vágyódó énje, búcsút mondott szülőföldjének, hogy a török dúlás után, fü- és nád-tengerré vált Maros-Körös közén új otthonot keresen a azt a területet munkás kezével, szorgalmával, kitartásával újból az agrikultúra szolgálatába állítsa.

Feltehetnénk a kérdést, hogy miért pont Békéscsabára telepedtek a tótok olyan nagy számban és nem Békés-megye más helyére. A válasz egyszerű: A felvidéki tótság, mint jobbágy tömeg földesuraik bosszúja elől olyan helyre voltak kénytelenek menekülni, ahol elég távol voltak régi lakhelyüktől és elrejtőzhettek. Csaba jó búvóhely volt, mert régi otthonuktól, Hont- és Nógrád-megyétől 250 klm.-re kerültek, nádassal és mocsárral körülvett területre. Békéscsaba akkor csupán Orosháza-felől volt megközelíthető. Ezen a búvóhelyen rendezkedtek be és kezdtek hozzá a megélhetés előteremtéséhez. Berendezkedtek az új viszonyokra és csakhamar virágzó települést heztak létre. Bevándorlással és szaporodással a lakosság száma rohamosan nőtt. Ennek bizonyítására hozom föl a következő adatokat:

1717-ben.....	110	lélek
1720-ban.....	290	lélek
1723-ban.....	6055	lélek
1728-ban.....	22143	lélek
1857-ben.....	27865	lélek
1867-ben.....	30022	lélek
1880-ban.....	32616	lélek
1890-ben.....	34243	lélek
1900-ban.....	37108	lélek
1920-ban.....	46633	lélek
1930-ban.....	49974	lélek
1941-ben.....	52296	lélek
1944-ben...cca	54000	lélek

A tótok ide, mint szökött jobbágyok jöttek, de sok kedvezményben részesültek és sokan szabadokká lettek. 1845-ben az egész község meg akart szabadulni az urbéri terhektől, azonban az örökös váltság végzetes volt a földművelő lakosságra nézve, amennyiben 1848-ban bekövetkezett az általános szabadulás a jobbágyság alól. Csaba, mint önmagát megváltó község kénytelen volt kétszeresen

fizetni, egyrészt az uraságnak, másrészt adóba az államnak.

Az örö váltság tartozás egyre növekedett és így a hatóság kényyszereszközökhöz volt kénytelen nyúl ni. Ekkor sokan a negyed és féltelkes gazdák közül (sokan) eladták földjüket. Megnövekedett a loo holdas gazdák száma és nagyon megfogyott a negyed és féltelkes xxx gazdák száma, kik zsellérek ké lettek. Amennyiben állatállományuk megmaradt, feles földet kaptak az uraságtól, de akinek állatait is elvitték a végrehajtók, azok béresnek szegődtek el. Ekkor kezdett kialakul ni Csabán a paraszt proletárság, amely ma is megvan, azonban abban az időben még nem jelentett szociális problémát, de később annál súlyosabbat. Különösen, akkor kezdett égő problémává lenni, a sok elszegényedett földmunkás, amikor a gépek megjelentek a gazdaságban. Ezzel egy időben egy másik áramlat is széles rétegben kezdett terjedni, ugyanis a gépek beállításával a gazdáknak kevesebbet kellett dolgoz ni és egyre inkább hajlottak a kényelem és urhatnáság felé. Nem is gondoljuk mekkora bajok elindítója lett ez, mert kiéleződött a gazda és a munkásság között az anyagi és osztálybeli különbség. Azelőtt a földmivelő gazda és munkása között nem volt különbség. A cseléd családtagnak számított. Társadalmi különbséget nem képezett az, hogy ki irányítja a munkát, mert a gazda és fiai együtt dolgoztak a munkásokkal, sőt együtt is étkeztek, azonkívül együtt imádkoztak és énekeltek.

Ez a viszony később megváltozott, éppúgy, mint mindenütt máshol. A gazda nem dolgozott, hanem csak parancsolt és kezdett kényelmeskedni, úr mivoltát éreztetni. A harmados kukoricaföld negyedes lett, mert munkás volt elég. A lakosság száma pedig egyre nőtt, de a keserűség is egyre fokozódott. 1891-ben május elsején nyílt zendülés tört ki. Kialakult egy földmunkás proletár réteg, mely lázadással, elköltö zéssel, próbálkozott magán segíteni. Azonban mindez nem sikerült és be kellett látni, hogy szorgalmas munkával többet érnek el, mint az előbb felsorolt módokkal.

Ma ez a proletár réteg egyik legbékésebb rétege a csabai lakosságnak. Alkalmi munkával foglalkoznak és szorgalmas munkájukkal kis házat és egy pár "okta" földet kuporgattak össze, úgyhogy öreg napjaikra igénytelen életükhöz képest jól szituáltaknak mondhatók.

Az első telepesek között alig találunk egy pár iparost. Ahogy a lakosság igényei nőttek, úgy szaporodtak a foglalkozási-ágak is. A XIX. század elején látjuk az iparosodás első szűnypróbálgatásait. Természetesen csak kisiparosodásról lehet szó, de ez már elég jelentős, legalább annyiban, hogy a lakosság szükségleteit el tudták látni.

Váratlan fordulat állott ~~be~~ be, amikor a vasutvonalak kiépítésével hatalmas lendületet vett az ipar és a kereskedelem. Új társadalmi réteg, a gyári munkásság osztálya kezdett kialakulni, amely már jelentős számokkal illeszkedett a földműves lakosság közé. A gyors növekedés olyan számokat produkált, hogy a város lakossága nem győzte a munkást adni és ezért a környékbeli falvak szegényebb néprétegei, főleg a nők egyre nagyobb számmal szivárogtak a városba. Ez a tömeg eleinte biztos kenyérhez jutott, de a háború utáni helyzet itt is megteremtette az új, most már nemcsak földműves, hanem a gyári proletárságot is. Óriási gondot okozott ez a vállalatoknak, de a városnak is, amikor a több ezer munkanélküli kenyeret követelt. Reménytelen helyzetükön tüntetésekkel próbáltak segíteni, de nem sikerült. Némi javulás állott elő a harmincas években, amikor Csaba is berendezkedett a megcsonkítás utáni állapotra.

A földműves proletárság a múlt század végén részben átment a gyári munkásosztályba. Így alakult át a bevándorolt lakosság először szabad kisbirtokossá, majd nincstelen zsellérré, később földműves proletárrá, mely állapotból a gyári munkássághoz menekült, de itt sem várt rá jobb sors, mert évekig kereset nélkül maradt, csak a városi inségmunkákkal jutottak annyi kenyérhez, amivel éppen tengették életüket.

Az ország megcsonkítása Csaba lakosságát megváltoztatta. Nem az őstelepülőket cserélte ki, hanem újabb tömegek beözönlésével egy menekült államalkalmazott, nyugdíjas réteget hozott be. Olyan nagy számban vándoroltak be Csabára, hogy a város akkor fizikailag képtelen volt befogadni. Vasuti kocsikban laktak hosszú hónapokon, sőt éveken át, míg az államvasutak nem tudtak több-száz családot befogadó bérházakat építeni alkalmazottaik számára. A város ingyen házhelyeket adományozott a menekültek részére és O.F.B. kölcsönrel felépítették szép kis házaikat.

Szinte elkülönülve élnek még ma is egy magyar nyugdíjas réteget alkotva.

A világháború előtti telepeseket kiváló vezető férfiai, a több, mint száz helyről összeverődött tömeget néppé forrasztotta össze. Az ottélő magyarság, a magyar környezet idők folyamán átalakította, érzelemben magához kapcsolta. Ezért mondja ma a csabai tót, ha megkérdezik, hogy milyen nemzetiségű, hogy "csabai". Se tótnak, se magyarnak nem mondja magát, hanem csabainak. A csabai népnek a magyarsággal való keveredését külön is hangsúlyozni kívánom, mert annyiszor támadták már Békéscsabát a Felvidék rabtartói címen, holott a csabai néphez vérség dolgában sokkal több köze van a magyarságnak, mint a Felvidék elrablóinak, akik több száz ezer magyart elraboltak.

Ha nemzetiségi szempontból vizsgáljuk a lakosságot, ^{arilátjuk} hogy 1720-ban a lakók valamennyien tótok voltak. 200 év múlva 1920-ban a lakosság a következőképen oszlik meg nemzetiségi szempontból:

magyar.....	21407 fő
német.....	262 fő
tót.....	24710 fő
oláh.....	175 fő
egyébb.....	81 fő.

A magyarság térhódítását, sajnos nem írhatjuk egész területében a magyarosodás javára, mert ennek tekintélyes része a város gazdasági és kulturális fellendülése következtében bevándorlók táborára esik. A számszerű visszaesés azonban a maga természetes szaporodásával együtt kétségtelenül a magyarosodás következménye.

Ilyen változások és kiegyenlítődések közepette alakult ki a mai Békéscsaba lakossága. Érdekes, hogy nyelvben és műveltségben oly messze állnak egymástól az emberek és mégis van valami, ami csabaivá teszi őket, úgyhogy szükség esetén, mint csabaiak, acies bene ordinata-ban lépnek fel minden olyannal szemben, ami a város és saját érdekeiket sérti.

A Békéscsabán letelepedett magyarság és tótság megmutatta, hogy a mocsárból és hasznavehetetlen területekből hogyan lehet művelhető területet, virágzó ipari és kereskedelmi centrumot kiépíteni. Igaz, más tényezők is közrejátszottak itt, de az alapot

ők tették le és a többi a fejlődés munkája, amit azután természeti és emberi adottságok elősegítettek, vagy hátráltattak. Ilyen tényező volt az ország megcsonkítása is. Azonban Békéscsaba megmutatta, hogy minnél inkább tönkre akarnak tenni, annál nagyobb erővel dolgozunk és annál nagyobbat produkálunk. Békéscsaba talán sohasem lett volna olyan ipari és kereskedelmi centrum, mint amilyen a háboru utáni erőfeszítése által lett. Ebben a munkájában segíteni kell, hogy az ország építésében továbbra is példa legyen nemcsak hazánk többi városa előtt, hanem az országcsonkító hatalmak előtt is.

Az ország megcsonkítása.....	32
Az ország építése.....	33
A társadalmi kialakulás Békéscsabán.....	45
Termelés.....	46

T a r t a l o m

Békéscsaba 1720 előtt.....	2 oldal
Ujjáépítés.....	6 -"-
Ki volt Harruckern báró.....	9 -"-
Békéscsaba betelepítése.....	14 -"-
Meggyökerezés.....	27 -"-
Hiába minden fáradozás.....	32 -"-
Magyarosodás.....	37 -"-
A társadalom kialakulás Békéscsabán..	40 -"-
Irodalom.....	46 -"-

I R O D A L O M :

Banner János: Adatok Békésvármegye településföldrajzához. Megjelent:
"Föld és ember" című folyóiratban. 1922-es év II. számában. Budapest. 1922.

A békésvármegyei régiség és művelődéstörténeti társulat évkönyve.
Gyula. 1892-1896.

Éble Gábor: A Harruckern és a Károlyi család. Budapest. 1895.

Haan Lajos: Békés Csaba mezővárosa hajdanáról s mostani állapotjáról. Pest. 1866.

Haan Lajos: Békés vármegye hajdانا. Kézirat. Megtalálható a békésvármegyei levéltárban. Gyula.

Haan Lajos: Békés vármegye hajdانا. Pest. 1870.

Haan Lajos: Békés vármegyei oklevéltár. Pest. 1870.

Haan Lajos: Diplomatorium Bekesiense. Pestini. 1870.

Hóman-Szekfü: Magyar történet. II. bővített kiadás. Budapest. 1935.

Karácsonyi János: Békésvármegye története. Gyula 1896.

Kismarjai Konrád Emil: Harruckern J. György br. és telepítései.
Gyula. 1935.

Korniss Géza: Békéscsaba megyei város története alapításától napjainkig. Békéscsaba. 1930.

Márkus György szerkesztésével megjelent: Békés-vármegye. / Monografia
Budapest. 1936.

Neumann Jenő: Szarvas nagyközség története. Szarvas. 1931.

Rell Lajos: Békéscsaba népe. Megjelent Békéscsaba monografiájában.
Békéscsaba. 1930.

Szeberényi Zs. Lajos: Mezőgazdaság és agrármozgalom: Megjelent Békéscsaba monografiájában. 1930.

Zsilinszky Mihály: Békésvármegyei oklevéltár. Budapest. 1870.

Wagner Ferenc: A szlovák nacionalizmus első korszaka. Budapest. 1940.

F O R R Á S O K :

Békésvármegye jegyzőkönyve. Gyula. 1728. Megtalálható Gyulán a megyei levéltárban.

Károlyi és Harruckern család levéltárából: Harr. B. 3.; Harr. N. 49.
Megtalálhatók: Budapest. Sándor u. 6. Károlyi palota.

Matricula ecclae. evang. a. c. Bcsabensis. 1725-1752.

Matricula Baptisatorum, Mortuorum, Copulatorum Ecclesiae Evangel.

Bekes-Csabensis ab anno 1753-1775.

Matricula Ecclesiae Evangel. B. Csabensis. Baptisat. Mortuor. et Copu-
lat. Annorum. 1776-1792.

Matricula priori repleta connotationibus, hic liber eius locum sub-
ibit, baptismata, mortem et copulas indicans..

Anno Domini. 1794.

A római katolikus egyház anyakönyveit tűzvész pusztította el, úgy-
hogy onnan adatokat nem tudtam szerezni.

=====

=====

=====

=====